

ÁLLAMI MŰTUDOMÁNYOS
HIRLAP OSZTÁLYA

munka

kulturbeszámoló szerkeszti: kassák lajos

38 december XI évfolyam 63 szám

Halk kis ballada

*Meghalt az asszony, aki szép volt s akit versben dicsértem én
mondom bizony, meghalt már szegény.*

*Mint az árva, búsan és sután
egyre sirdogált. Csak sirdogált s letért a földi utakról
örökre egy ünnep délután.*

*Az enyém volt ő s engemet, mint rózsát viselt a kebelén
s maga is egy rózsza volt, szegény.*

Ki érti meg súlyos bánatát?

*Virágot szedett a réteken egy nyárvégi nap alkonyán
aztán sirt és megölte magát.*

Kassák Lajos

Fájó intelem

*Ki bort ittál, igyál most vizet,
hűs forrásvizet, hogy tiszta lehelleted érintse
a lány ajakát, akit ágyadba hoztál s még ez éjszakán
levetkőzteted anyaszűz meztelenre, miközben
összevissza hazudozol majd, szegénynek.*

*Látom, amint jön lenge ruhájában, fején koszorúval
s nem sejtí, hogy mi vár rá. Ugy lépeget
akár az ártatlan borjú a mészáros segédje mellett
ki már felkészült, hogy végezzen vele csakúgy
félkézből a szörnyű élesre fent késsel.*

*Jövendő gyermekeknek anyja, ma még szende
és álmatag mosolyú szűz, óh, kit megsiratni
lenne érdemes és eltéríteni idegen, távolibb utakra.
Btelt a mérleg s a madár, ki ablakod előtt énekelt
továszállt és búcsút mondott néked örökre.*

*Ne átkozz meg engem is majdan szomorú napjaidban,
ki gondoltam rád, hogy láttalak egy legény oldalán
és intettem őt a tisztaságra és kiméletességre.
Vén fecsegő vagyok, jól tudom. De mégis, ki meghallgatja énekem
könnyen tanulhat belőle egy egész életre.*

Kassák Lajos

Gondolatok egy tanulmány olvasása után

Ortega Y Gasset a „Tömegek lázadása” című könyvében írja az idők teljességének azt a hangulatát, amely a történelmi alakulások során bizonyos időpontokban elfogta az emberiséget. A nemzedékek életében vannak olyan állomások, amelyekről kezdődően az események egyhangúnak érzett ritmusa meggyorsul és az emberiséget reményteljes várakozás és észokokkal megmagyarázhatatlan bizakodás fogja el. Ugy érzik az emberek, hogy ami csak utopisztikus társadalmi ábrándozás volt eddig, a lélek titkos szigeteire szorított fantázia, ebben a pillanatban megvalósulhat és bekövetkezhetik. Az ilyen kétséges — feszültségekkel és várakozásokkal teli átmeneti világban oly vallási-politikai mozgalmak lépnek fel, amelyek a sokirányú, ellentmondó, ködös, álom- és látomászerű várakozásoknak alakot adnak. Ideológiai és szervezeti formájuk kialakul. Ezek a mozgalmak rendszerint a múlt beteljesítésének és a forradalmi újjításnak együttes igényével lépnek fel. Eljön a pillanat — a veszedelem és öröm hatalmas pillanata. — amikor úgy látszik, hogy az ige terjedésének nincs már komoly akadálya, az idő beteljesedett. De az ige földi pályája, a nemzedékek megvalósulás iránt áhító reménysége mindannyiszor különös kegyetlen sorsban részesül. Mint a mesék vándora, aki izmait megfeszítve tör a messi láthatár összefolyó tájai felé és minél nagyobb erőfeszítéssel látszik közeledni a célhoz, annál jobban érzi lélekben és testben fáradtan, hogy már közelinek ígerezett cél felhőként szökik előtte a magasba és a közelinek vélt reménység a semmiségbe zuhan alá. Hányszor dőlt már így romba az egymásra építkező nemzedékek reménysége. A gondolat mennyi merész kísérlete, gyakorlati áldozatkészség mennyi próbatétele. Van-e látvány, mely alkalmasabb lenne részvétünkre és van-e olyan székszis, amelyet indokolatlannak találhatnánk. S ami csak még keserűbbre keveri székszisünk ízét: az, hogy e történelmi panorámának nemcsak nézői, hanem résztvevői is vagyunk.

Alighanem ilyesfajta jelenség játszódott le előttünk a történelem ama pillanatában, amely a huszadik század elejétől a mai napig tartott s amely még nyilván nem ért véget. A változások korában élünk — ezt a megállapítást majdnem minden nemzedék krónikása leírta több-kevesebb joggal, mert a múlt a maga lezárt és készen kapott egyetemes hagyatékával mindig nyugalmasnak tünt fel a jelen mindig riasztónak érzett küzdelmei és megpróbáltatása közepette. De ez a közbevetett megfontolás nem tántoríthat el azon meggyőződésünk leírásától, hogy napjaink krónikásai nagyobb igazsággal képviselhetik ezt a véleményt, mint akármely régi kor krónikása, mert a jelenkor gyorsan forrongó változásai, az egész társadalmi alapszerkezet folytonosan gyorsuló ingásai a történelemben eddig nem tapasztalt méretű átalakulásokat eredményeztek. A huszadik század békeévei az előző századok közvetlen

munka

folytatásainak ígérkeztek. Az új század nem a honfoglalás igényeivel jelentkezett, hanem a tizenkilencedik század törvényes örökösének látszott. A fejlődés betetőzésének és nem a rohamos ellentétbecsapás várakozásának évei voltak ezek. A nemzedékek és osztályok többé-kevésbé békésen működtek össze egymással és a lelépő nemzedék a kormányzást megadással és békés belenyugvással adta át a következőnek. A racionalista humanizmus, a demokratikus és szociális optimizmus világa kívül és belül a lélek megismerésében és földkörüli hódítóútjában mindenütt terjeszkedőben volt. Kár volna a kor fényeit eltúlozni, ismerjük árnyoldalait és titkolhatatlan bűneit. De a reménység előtt az árnyék a mult maradványainak tünt és az érlelődő jövő kedvet érzett magában az árnyak megfékezésére és a bűnök kiküszöbölésére. Az utak különbözők s vitathatók voltak, — ez akkor még lehetséges volt — lehetőségek bizonytalanok, de az optimizmus közös volt és a legtöbb társadalmi réteget áthatotta. Ez adta a kor önbizalmát, a majdnem vallásos erejét, de a vallás vigasztaló és reményt adó funkcióját pótolni még sem tudó társadalmi konstrukció háttérében másfajta eszmék és erők gyülekeztek. A felszínen győzedelmeskedőnek látszó huszadik század mögött rettenetes fegyverzettel felbukkan az új kor látomása. A világháborúban nem egy mozgalom, vagy egy eszme, hanem a felvilágosodás optimizmusa, az ész pubertásos nagyozolása sebesült meg végzetesen. Az új erőket nem a háború hozta létre, csak megszólaltatta őket és érzékivé tette létezésüket.

Mintha a vérben és vasban születő új huszadik század keletkezésével arra kívánta volna figyelmeztetni az emberiséget, hogy eddig kétségbe nem vont életérzése bizonytalanná vált és szellemének gyakorlati megvalósítását nem érheti el egyetlen bravuros rohammal. A tizenkilencedik század a természettudományi és társadalmi haladást egyértelmű ellenállhatatlan folyamatnak tekintette, amely állhatatos határozottsággal valósul meg úgy a társadalmi életben, mint a lélek és szellem világának egész területén is. Ez a győzedelmes haladás csak a mult részéről talált ellentmondásra, de ennek erőivel szemben eszmei tartalmának ujságával és időtlen ifjúságával hatott. A multnak és a tizenkilencedik század eszmevilágának ezt a szembeállítását azonban az új koreszme elavultnak nyilvánította és a régebbi világgal szemben a maga teljes ujságának igényével lépett fel. Korai talán annak elbírálása, hogy az új koreszme teljes ujság iránti kívánsága tartalmi szempontból mennyire indokolt, formai szempontból azonban ez az „új”ság jóhiszeműen kétségbe nem vonható. Az új huszadik század gyors győzelme mindenesetre napvilágra hozta, hogy a huszadik század elejének eszmevilága és optimizmusa nem hősies határozottságból és nem térfoglaló bátorság magatartásából, hanem a készen átvett és tradíciósan örökölt életformákból és konvenciókból táplálkozott. Megvilágította továbbá azt is, hogy a társadalmi szervezetnek szükségszerű átalakítása sohasem képezheti egyetlen

mozgalom kizárólagos lehetőségét. Ezt a lehetőséget bizonyos formában és terjedelemben ellentétes érzelmi és szellemi magatartási törekvések is megvalósíthatják, ha az így megvalósult átalakulás nem is lesz azonos azzal, amit az előző nemzedék megteremtene kívánt és ha az átalakulás elsősorban éppen azokat temeti mag alá, akik a társadalmi átalakulás eszméjének eredeti képviselői voltak.

Most látjuk csak igazán, hogy milyen nagy és naív volt a múlt század optimizmusa. Elálmodik az ember, ha néha kezébe veszi a múlt század vitathatatlanul nagy szellemeinek önámítás-szerűen ható optimista megnyilvánulásait. Tudjuk, minden nemzedék bölsebbnek érzi magát az előzőnél, lebecsüli az elődök fáradozásait és könnyen szerzett tudása ormáról lebiggyesztett ajakkal nézi gyermetegül gyermekesnek tűnő erőfeszítéseiket. Ismerjük ezt a jelenséget és nem engedjük magunkat általa félrevezettetni. Inkább megindultan olvassuk, mintegy paleontológikus mélységbe porladt kor üzenetét a század nagy gondolkodóinak reménységeit, amint egy kereskedelmi válságtól a világ megváltó-megváltozását remélték. A mostani nemzedék normális állapotnak kapta a válságot és a válságmentes békeállapot olyan valószínűtlenül játékos állapotnak tűnik fel előtte, mint az Augusztus-korabeli művelt római városi polgárnak a görög pásztoridillek.

Megróhatjuk a „nagyágos és szenvedő“ régi századot optimizmusáért és kárhoztathatjuk naivitásáért. Minő haszon származna ebből a kutató szellem számára és milyenfajta tanulság? Hiszen láthatjuk, hogy e fájdalmasan új világ is tüntető elrugaszkodásai ellenére sem ment a naív optimizmustól. Így van ez, mert az optimizmust a föltörekvő mozgalmak sohasem nélkülözik, bárha tudjuk, hogy az ilyen optimizmus nem a realitáshól, hanem a gyöngé lélek boldogság iránti vágyából táplálkozik. Mindenesetre példátmutató, hogy a tizenkilencedik század nagy fejlődési optimizmusa közepette is akadt figyelmeztető szó, amely a világ valódi állagát és tényleges állapotát látomásos erővel nyilvánította ki. Dosztojevskire gondolunk. „Mentsetek meg önmagunktól“ így imádkoznak a gyengék és boldogtalanok a nagy inkvizitorról szóló fejezetben. „Mi fogjuk nekik megengedni, vagy megtiltani, hogy feleségeikkel, vagy szeretőikkel élhessenek, hogy legyenek gyermekeik, vagy ne legyenek — mindig tekintettel engedelmességükre — és ők örömmel és szívesen fogják megadni magukat.“ „Kész örömmel bíznak meg a mi ítélkezésünkben, mert ez megszabadítja őket azoktól a nagy gondoktól, amelyeket éreznek most, amikor személyesen és szabadon önmaguknak kell maguk felett ítélkezniük.“ „Mi majd meggyőzzük őket afelől, hogy csak akkor lesznek szabadok, ha a maguk szabadságáról lemondanak a mi részünkre és meghódnak nekünk.“ A szabadság szakadék felé viszi az emberiséget, amely alól csak három erő menti meg a „vézna erejű lázongókat“ a csoda, a szentség és a tekintély. Végül „nincs az

embernek gyötrelmesebb gondja, mint meglelni azt, kinek mentől előbb átadhassa a szabadság ama gondját, amellyel ez a szánalmas teremtés világra jön.“

Nem úgy érzi a mai olvasó, Karamazoff Iván poémájának olvasása közben álmélkodva és csodálattal, hogy napjaink eseményei és az új korszak győzedelmei a prófétikus látomás minden tételét igazolták. Ime, itt egyik oka annak, hogy az emberiség a szabadságvágy százada után — visszakanyarodott, vagy feljutott — a tekintély biztonsgot ígérő oltalma alá. Mint, ahogy a felcseperedett gyermek, aki az otthon falait nagy akarással, de bizonytalan lépésekkel hagyta el és az általa választott élet bajai és nehézségei elől mindig visszahúzódik a szülők, vagy azt pótolni hivatott személyek és elvek oltalma alá, úgy húzódtott vissza az emberiség a szabadság szenvedélyes és veszedelmes vállalkozása alól a tekintély eresze alá. Az általános ok tehát adva van az ember egyetemes természetében, amelyben egyaránt helyet foglal a szabadság és a tekintély, az önkormányzás és az alárendeltség vágya. De mi a sajátos oka annak, hogy éppen most, amikor a „szabadság“ sikere ellenállhatatlannak mutatkozott, következett be a változás és most már a „tekintély“ fontos győzelmeinek tanúi lehetünk? Aligha tévedünk azon meggyőződésünkben, hogy az emberiség számára a legközelebbi időkben társadalomtudományi, filozófiai és pszichológiai szempontból nem igen lesz fontosabb kérdés. „Unsere Meinungen sind nur die Supplemente unserer Existenz.“ „Abból, amin gondolkodik az ember — mondja Goethe — megláthatjuk mi hiányzik neki.“ Valószínű, hogy az emberiségnek a közeljövőben hiányozni fog egy és más, amit nem tartott érdemesnek megőrizni, pedig nincs olyan tulajdon, amely a hanyagságot elviselhetné. Csak az igazán a miénk és képezheti megőrző szeretetünk tárgyát, amit magunk szereztünk és védelmeztünk meg.

A technikai fejlődés optimizmusa széles rétegeket hatott át és részesített oly magas életmódban és kényelemben, amelyet századokkal ezelőtt még a nagy álmódzók sem képzeltek el. De a „technikai csodáknak“, a közlekedés gyorsaságának, az egész világ közelkerülésének és sorsközösségének nagy ára volt és az emberiségnek alighanem most kell majd fizetni ezt a tartozást. A technika fejlődése a gazdasági szervezetnek és a társadalmi szervezetnek olyan formáit létesítette — önműködően és ellenállhatatlanul — amelyek az egyes embert, mint állampolgárt és mint gazdasági vállalkozót eddig nem tapasztalt függésbe hozták a társadalmi szervezet egészével és az egyetemes világ gazdasággal és világpolitikával. Még a múlt század végéig jelentős tömegek őrizték meg természetközeli parasztállapotukat, vállalkozásuk szabadságát, lelkiismeretük függetlenségét, addig ma mindez inkább kivételes állapotnak tűnik, mint a valóság általános állapotának. És mennyire alkalmas ez a jelenség az ellentétes szellemi áramlatok

biztonsági és elhivatottsági érzésének csökkentésére! A történelem által napirendre tűzött társadalomszerkezeti változások mindenütt megvalósulóban vannak — különböző szellemi és lelkiismereti tartalommal — a legellentéteesebb világnézeti befolyás alatt lévő nemzeteknél. Az értelem hegeli csínyje — amelyet szívesebben az önműködő történelem csínyjének nevezünk — teljes erejében — mutatkozik meg előttünk. A korhangulat kifejezi ezt a közös szükségességet az álmvilág sajátos nyelvén, sokirányú, ködös, ellentmondó, sok mindent bizonytalanságban hagyó formai megjelenésében. Ez a kollektivistikus vágyakozás, amely sokféle hangszeren és korszerű hangzavarral mindenütt felharsan. Ezt a hangulatot sokféle, egymás között ellenséges mozgalom igyekszik szellemi és gyakorlati állásfoglalásának megfelelően érvényesíteni és a versenyző erők között most éppen az győz, amelynek hatalmi érzéke és pszichológiai intuicója hatásosabbnak bizonyul.

Ma már aránylag könnyen be lehet látni — hiszen Európa és a világ új átrendeződési korszakában élünk — hogy a társadalomszervezésnek a gazdasági és politikai erőforrásoknak az a koncentrációja, amelyet fasizmusnak nevezünk — magasabb fejlettségű kapitalisztikus társadalomszervezettségi formát képvisel, mint a demokratikus államok kapitalista-társadalomszervezési formája, de ezt a magasabbat nem értékelési és nem kulturális, vagy szellemi vonatkozásban értjük, hanem hatóképesség szempontjából. Annyi pedig nyilvánvaló a társadalmak fejlődési mozgástörvényeiből, hogy különböző társadalomszervezetek egymás mellett nehezen állhatnak fenn.

Az európai demokráciák bírálatából indul ki Thomas Mann tanulmánya, amely Amerikában, a legelső és talán legtökéletesebben demokratikus országban tartott előadásainak kibővítése. A demokrácia önmagától értetődő életformája volt bizonyos országoknak. Ennek a korszaknak, mintha a vége közeledne. A demokrácia egész sor országban vieux jeu-vé, sőt megvetés és lenézés tárgyává vált s ettől a szellemi áramlattól nem országhatárokkal választhatja el magát az emberiség. Mi okozta ezt a változást, kérdi Thomas Mann említett tanulmányában. Bizonyára nem csak az, hogy az emberiség e földön soha semmilyen körülmények között nem érzi jól magát, semmilyen életforma nem elégíti ki teljesen? Miért van e teremtményben némi maradéka az elégedetlenségnek, a szenvedésnek és az elégtelenségnek? Ez titok, tiszteletreméltó és fájdalmas titok, mindenestre azonban oka annak, hogy az emberiség kicsiny dolgokban épűgy, mint nagyokban az új irányába törekszik, mert ettől jelenlegi állapotának megszüntetését reméli. Akár-hogy is van — a jelenlegi demokráciáknak, ha fenn akarnak maradni a történelmi küzdelmek létharcában, Thomas Mann szerint belső megújhodáson kell átmenniök. Ez a megújhodás kettős természetű legyen. Szellemi és gazdasági. Mindenekelőtt szükséges a demokrácia mély és erőteljes önmagáraélesztése, szellemi és erkölcsi ön-

---

munka

tudatának megújítása és az időtlen-örök emberi gondolat és érzésvilágból való megifjítása. A másik teendő a humanizmus gondolatának átvitele a gazdasági térre. A demokráciának szociális reformra van szüksége. Ennek hiánya erkölcsi hátrányát és szegénységét jelenti és lehetővé teszi az ellentétes társadalmi mozgalmaknak, hogy könnyen kritikával illessék. Ha a demokrácia, szellemi és erkölcsi értékeit az új korszakkal szemben meg akarja őrizni, első kötelessége, hogy a humanizmus gondolatát a gazdaságra is kiterjessze annak ismeretében, hogy korszakunk uralkodó eszméje az igazság, megvalósítása pedig, amennyire emberi erőttől telik — a világlelkiismeret kérdése. Vagy megújul a demokrácia és ráeszmél időtlen-örök emberi értékeire, vagy elpusztul. Nem politikai szövetségek, hanem csak eszmei tartalmának megújítása és kimélyítése változtathatja meg a jövőben a világ mai konstrukcióját.

És mi lesz a régi nemzedékekkel? A történelem órája nem áll meg egy pillanatra sem és nem virraszt kitaróan a reményeiből kikopott nemzedékek felett. Mint a természet általában, így különösen a történelemnek nevezett és emberi ellenőrzés alól kiszabadult „Ánánké“ közömbös, vagy ellenséges az egyesek, a kevesek és a milliók sorsa iránt. A természet és a történelem közömbös a „personával“ szemben és bölcs tekintetnélküliséggel tölti be funkcióját: a szeretet és a részvét: antropológikusan emberi találmány. Alig vesztették el leveleiket a régi reménységek bokrai, már láthatóan kiszáradnak az új utópiák gyengéd hajtásai Lihegő várakozások váltják fel a lehanyatlott világ fáradt utóvédjeit. És a nemzedékek, pártok és osztályok küzdelmei csak gondolatban vannak szigorú határokkal és mesgyékkel elválasztva. Valóságos és külső világunkban a bukás és győzelem egymás mellett él és hullámszerűen, harcol és alázódik, lobban fel és dől sírjába.

Hagyjanak fel hát minden reménnyel? Az egyesek amíg élnek, reménykednek és ha megszűntek reménykedni előbb-utóbb megszűnnek élni is. De az emberiség a reménytelenséget csak, mint átmeneti letárgiát és nem, mint visszavonhatatlan elmúlást ismeri. S hogy az erő formálja a tényeket és az Igazság „csak“ egy eszme? Ez igaz. de ez a „csak“ akármennyire keserűen és pesszimiztikusan hangzik, mégis telítve van büszkeséggel és határozott bizalommal. „Mert különös természet az emberi, amely a rajta kívülálló természettől éppen abban különbözik, hogy alá van rendelve az eszmének, csak általa van és nélküle nem lehet. Az eszme, a sajátos és különösen emberi az, ami az embert emberré teszi, ami számára reális és semmiképpen sem mellőzhető tény.“ „Az ember számára adva van az abszolút — legyen ez áldás vagy kárhozat, mindenképpen tény.“

A demokrácia eszmei értelemben nem a politikai technika valamely berendezkedése, hanem olyan szellemi áramlat uralma, mely tiszteletet érez az ember „méltósága“ iránt. Az ember méltó-

sága pedig az ember titkából táplálkozik. Honnan ered az ember titka? „A természetből származik — állatiból —, mert eszerint cselekszik, ezt nem lehet kétségbe vonni. De benne válik tudatossá a természet, ő hozta létre az embert, nem azért, hogy az ember uralkodjék fölötte, ami csak kifejezése lenne egy mélyebb dolognak, hanem, hogy megnyilatkozzék benne a szellemi: kérdezze, csodálja és ítélje meg önmagát egy lényben, aki a természethez tartozik ugyan, de ugyanakkor egy magasabb rendhez is. Tudatosnak lenni annyit jelent, mint lelkiismeretesnek lenni, különbséget tenni tudni jó és rossz között; az emberen kívüli természet ezt a különbséget nem ismeri. Ezért ártatlan: az emberben válik bűnössé. Az ember a természet bűnbeesése, ami azonban nem „esés“, hanem oly biztosan emelkedő, mint ahogy a lelkiismeretesség magasabb rendű, mint az ártatlanság.“

2161

Fülöp Pál

Játék

*Képzeteembe vetett el a szél,
a rét, a fák s a véletlenek.
Lásd, ezért nem vagyok egyedül,
járok örömben semmiségek felett.
Könnyebbek lettek talán a napok,
az utaimon jobban haladok?*

*Kedves, lehet, hogy ez a szerelem,
melyet énekelnek úton, útfelen,
ki így, ki úgy.*

*Alázatoosság a szívembe bújt,
úgy mondanék hálát, hogy hallják
odafönn az Istenek, kikben hiszek.
S a véletlenek hagyjanak meg énnekem
Téged, ki messze jársz.*

*Képzetelem számtalan képet szakít belőled,
melyek földízítik napjaim,
s érzem, hogy élek én, s Te velem vagy.*

Kossán Klára

---

munka

Baráti kézzorítással

üdvözljük a Felvidék visszacsatolt városainak és falvainak munkás népességét — legfőképen pedig azokat, akik a szabad kultúra és művészet képviselői. Ez a fiatal generáció a lelkesült kísérletezősek korszakát éli, kevés kész eredményt produkált, de az a lelkeség, mely munkálkodását betölti — mélyen szociális és etikus tartalma. S ha valaha megbecsülést érdemeltek ezek az egyszerű emberi erények, akkor ma mindenképp felett állnak, mert hisszük, hogy szociális és etikai igényességünk és felelőség tudatunk határozza meg társadalmi életünk további alakulását.

Bihari ősz

Egyfolytában három napig esett az eső, de negyedik nap reggel a tiszta égen vígan jött fel a nap és karikás szemmel pillantott végig a lapályon, amely olyan volt, mint egy vízzel színültig telt teknő. Horpadt, északi szélén kilötytyent belőle a víz és a felszakadt parton át ömlött a sárga folyóba. A tanyaház, mint egy rozoga, ütődött bárka hevert a lapály szélén. A félárbóca ereszkedett kútgémen egy álmos varjú rendezte ázott tollait. Ugy neki indultak az őszi szelek, mintha megnáthásodtak volna az égtájak, orrhangú vonítással borzolták a tanyaház korhadt nádfedelét amelyről hideg cseppekben csurgott az éjszakai eső. Gőzölögtek a püpos, szürke dombok.

Tulák a hajlott eresz alól szemlélte a kelő napot, a borzongó lapályt, pipáját tömte, rágyújtott, karikás füstöt fújt, az égre bámult kitartóan, amelyre pilledt, kis felhőrongyok másztak fel, elszéledtek, mint legelésző birkák egy kék mezőn. Kiáltott. A kiáltásra megjelent a nő az ajtóban és rebbenő szemekkel hunyorgott a citromszínű napfénybe.

— Halló, Szerén, íme megérkezett a nap és nézze csak a varjúkat, most hozza rendbe a tollát, aztán repül legelni

A kút rogyott kávjára ültek, mintegy folytatásaképpen az estéknek, egymás gondolatai felől tájékozatlanul. A nő cigarettát sodort és fáradt mozdulattal biggyesztette a szája sarkába. Tulák kattantotta az öngyújtóját és tüzet adott.

— Folytassa tovább, Tulák úr, rémesen kíváncsi vagyok, mi történt azután, amikor elzavarta a tanyájából mostohaanyját az édesapja?

A férfi dohányt gyömöszölt a nagyszájú pipába. A füstöt tenyerével elhajtotta az arca felől. Kigombolta a kabátját. Piros

oroszlós szabású ing volt rajta, fekete gombokkal. Lecsüngő bajuszát szórakozottan próbálta felfelé pödörni, sikertelenül.

2163

— Nem sok történt, drága Szeréna. Gyenge fantáziája volt az Apámnak, három nappal a felesége távozása után felakasztotta magát a tanyában. — legyintett és bámult a varjú után, amely, mint egy csepp fekete felhő elúszott a levegőben a folyó felé. — Azon tűnődöm, be kéne menni a faluba és megtaláltatni a cipőmet, amely minden hónapban konokul kilyukad . . .

Nem csodálatos? Ide jön Biharba, régi kíváncsiság űzi a bihari ősz után, amely emlékezetében mindig kivételesen meleg és káprázatos . . . itt találja a mostohaanyjának lányát az apja tanyájában, akit nem ismert azelőtt, valahol a Dunántúlon nevelkedett egy történelmi városban. Egy napra tervezte a látogatást, amely a tanyának szólt, a lapálynak és a Sárga folyónak . . . íme három napja várják közösen a rossz idő elmúlását. Szerette a retentő nagy lapályt, amely minden zökkenő nélkül hordta a hátán a perzselő nyarakat éppen úgy, mint a komisz, borzalmas teleket . . . dühösen, megállás nélkül emlékeket elevenítettek fel . . . a víg asszonyról, akinek hangos nevetése behintette jókedvvel a tanyát . . . fiatal volt, tüzes, erős, sokvérű . . . az apja fáradtmozgású, mint egy paraszt, sárga ökörbőr csizmában, bő ingekben járt, szakállasan . . . csak a földdel törődött, amely gyorsan és reménytelenül szűkült összebb a tanya körül, makacs volt, kiégett belőle a vetés, vagy kirohadt . . .

— Gondolom, igen gyalázatos véleménnyel van anyámról. — bágyadt kis madárhang, alig jut el a füléig.

Tulák kitartóan mosolyog és hátratett kezekkel néhány lépést tesz a ház felé.

— Istenem, a halottról jót, vagy semmit . . .

Emlékszik egy forró jelenetre: akkor is ősz volt, bágyadt, magyar ősz, éppen úgy jött fel a nap, mint most: langyos, káprázatos, piros fénnel, megtekintette a mezőt, amelyet másodszor hintett be abban az évben a gólyahír sárga virágjával, éppen olyan volt, mint tavasszal . . . a mostohaanyja hajnalban lopózott haza a tanyába a falu felé vezető úton, amely most víz alatt áll . . . úgy közeledett, mint egy boldog jelenés, mint egy eleven virág . . . bódultan a saját erős fiatalságától és szépségétől . . . a szeretőjétől jött a faluból . . . apja akkor éjszaka az istállóban aludt . . . az asszony talán nem is törődött vele, ha észreveszik éjszakai szökését . . . nem is tudta, mi tartotta még itten . . . az apja arcát figyelte, szájasarkában egy mély, görbe ránc vonaglott . . . nem várta meg, míg belép a tanyába az asszony, kifordult a földre és súlyos léptekkel vonszolta magát a fekete, agyagos barázdák között . . . utána kullogott. Azt mondta: „Vidd ezt a vasvillát, fiam, nem bírom, olyan forró, mint a tűz, éget.“ Hideg volt a vasvillanyél a tenyere helyén, mintha darab jeget fogott volna . . .

munka

Tulák befordult az ajtón és nagy robajjal bevágta maga után, csomó vakolat szakadt a küszöbre. Szeréne utána sietett. A férfi a tükör előtt bajuszával bajlódott . . . húzta, sodorta. Hátra- szólt:

— Látja, Szeréne, most bánom csak igazán, hogy utolsó éjszaka olyan képzeleim támadtak, hogy meg kellene hívni az ágyamba . . . az eső az oka . . . a magányos esték . . . milyen kár lett volna . . . még ideragadnék végleg ebbe a züllött tanyába . . . dús pópaszakállt növesztenék idővel, úgy volnék, mint egy bihari paraszt: ökörbőr csizmában, szennyes ingben, alkoholos derűvel . . . talán Marx Kapitálját magyaráznám a parasztoknak . . . magának meg Heine, vagy Ady forradalmas verseit szavalnám szikkadt, téli estéken . . . jóságos Isten, milyen badar beszéd. Rövid leszek: köszönöm, hogy néhány estén megosztotta velem a lámpája fényét. Sietek vissza Pestre . . . gyenge a szívem is, kedves Szeréna, egyszer meghasadna a bihari földbirtoklás szomorú aránytalanságának láttára . . . — hevesen pipázott.

Teltek a napok. Tulák minden nap elhatározta, hogy utazik, de megbénította akaratát a derűs őszi napok varázsa, szíve mélyéig meghatotta. Tűnődő figyelemmel szemlélte, mint hajlanak át a kurtuló napok a tél felé . . . keserűen állapította meg, hogy a mező üde zöldjébe, mint vegyülnek barna foltok . . . a folyó fölött estéenként vastag, szürke köd libegett. Magában jegyzeteket készített a napok eseményeiről: hosszú séták Szerénával az erdőben . . . a fák vörösbehajló lombjai alatt, leülepedett csendben. Pillantása egy reggel a falinaptárra esett, amely frissen mutatta: November 1. A nap minden hajnalban, mint egy gyulladásozó szem buggyant az ég aljára a Sárga folyón túl . . . cinkék érkeztek valahonnan és pityegve ugrándoztak az ablakpárkányon, fekete, kövér hollók totyogtak bölcs nyugalommal a tanya körül. Az ég azért még nyájas volt, mint egy világoskék selyemkárpit borult a tanya fölé és sürgősen megindultak a pókok napfényben csillogó hálójukat, de felakadtak a kökénybokrokra, vagy a parti fűzeken, amelyeken piros levelek virítottak. Nem sok értelme van, hogy így kitart a táj mellett, — állapította meg magában. Melegedett a szíve, — ráérünk még a télre gondolni, — vigasztalta magát és eszébe jutott pesti lakása: a cselédszoba, amelynek egyetlen ablaka a vörös tűzfalra nyílik . . . valahol lent a gyár homályos, mély udvara, egy akasztófaformájú, nyikorgó daru nehéz vastraverzeket vonzol . . . a füledt cellaszoba sűrű bűzzel, a horpadt bádognyújtó vállához támaszkodva fekete furnéros könyvállvány bicceg három lábon, a szennytől ragadós polcokon könyvek: Kautski, Bebel, Adler . . . a ferdevállú rajongó szocialista leány a fegyvergyárból, ki késő este jár haza és mindig egy kék lábasban forralja fel a híg tejet . . . milyen reménytelen helyzet volt . . . a végnélküli viták estéenként a hivatalnoklánnyal, aki megbotránkozva vette tudomásul, hogy őt még mindig köti valami a polgári társadalomhoz . . .

A tanító, a szomszéd birtokos a tanyától északra, maga szántotta hold földjét. Tulák összebarátkozott vele, elkérte mokány gébjét és két kerek napon felszántotta a lapályt. Apja régi csizmáit húzta fel, piros ingében, csüngő bajuszával, serkenő szakállával úgy nézett ki, mint egy paraszt. Izgalom fogta el az első barázda után, amelyet a kovászos földbe hasított a rozsdás ekekés... Szerén varrni jár a faluba a szolgabíróékhoz és este fáradtan jött meg, de azért vékony hangjával dúdolva főzte meg a vacsorát.

— Nem gondolja, hogy milyen furesa? Mintha közös háztartásra rendezkedtünk volna be... — mondta a leány levegőbe emelt karral és mosolygott, — majdnem elfelejtem, hogy magának éppen annyi joga van itt, mint nekem, a fele tanya a magáé. — Később teát főzött és meleg mozdulatokkal öntötte a csészékbe, — azt veszem egyszer észre, hogy maga egy napon elmegy, — felhő jelent meg a szemeiben, — mit szólna hozzá, ha megkérném, ne menjen még, szükségem van a vigasztalására, hogy el tudjam viselni ismét a magányosság gondolatát.

Tulák begyújtott a pipába és derüsen csillogó szemekkel nézte a leány kipirult arcát, amely most nagyon hasonló volt a mostohaanyjáéhoz...

— Szeréna kedves, nem gondolja, hogy csupán rút kis bogarak vagyunk? Elindul bennünk egy kis forró folyamat, nem kell rá alapítani. Analizáljunk, mi is történt tulajdonképpen? Kis látogatásra érkeztem haza apám tanyájába és itt találok magát ebben a szomorú tájban, amint jön-megy a falu és a tanya közt látortalan életével... látszólag nem történik semmi, elmerülök ez őszi táj alá és arra gondolok: Istenem, milyen reménytelen itt minden... felszántom az apám földjét, amelyet azóta sem szántott fel senki, mióta meghalt. Maga szerény, alig mozdul, van és nincs, eloszlik a térben és tájban, akkor van, mikor főz, vagy stoppolja szakadt fehérneműit és sokat mosolyog... akkor aztán rögtön nincs, mikor nem végez semmi produktív munkát, eloszlik, mint egy valószínűtlen rózsaszínű köd... meg kellene egyszer csak érteni, vagy mit tudom én, valami dühös, forró vágyakozással felnyitni a szeméit, amelyekkel mindig olyan furesán, álmodozóan néz maga elé és abban a pillanatban kinyílna, kiteljesedne... és talán egyszer átvehetném az apám teljes örökét, a szeget is a falban...

A leány szájasarkára egy keserű, fáradt ránc fonódott, szótlannul eltűnt a szobájában. Tulák kiverte a pipát és ment az istállóba, amely meleg volt és friss szénaszagú... ropogó gerinccel dobta magát hanyatt a deszkaágyon. Milyen érdekes, ezek a nők... módszeres, kis műveletekkel nyilakat lövöldöznek az ember szíve felé...

A tanító földjében már ki is sarjadt az őszi búza és még mindig a földön motozott, mintha sürgős és halaszthatatlan dolga lenne benne, mintha muszáj volna őrizni a vetést. Egy kökénybokor tövében nagyokat heverészett és bort ivott, Tulák betársult a kökény-

bokor alá és mohó ivásokat rendezett. Fontos és sürgős közléseik támadtak.

— Az apám azt akarta, hogy paraszt legyek, mint ő. Namármost képzelje, ilyen testtel, mint az enyém, hogyan csináltam volna egy kis állandó tüdőcsúcsburúttal? — mondta Tulák.

— Maga ne beszéljen, Tulák úr, nézzen meg engem, rongyosak az idegeim, mint a nadrágom alja... elvehettem volna egy gazdag parasztlányt is, óh én állat... feleségül vettem egy kollégának a lányát, aki olyan, mint egy drága kozmetikai műremek... fáj a szívem, kedves Tulák... jöjjön el, csodálja meg a feleségemet...

Engedett a hívásnak, elment a tanítóékhöz. A verandán ültek a lompos venyigék alatt, borzongató északi széllel hígított őszi napsütésben. Az asszony szökére festette a haját, nekigömbölyödő haját szigorú fűzőbe szorította és körmei pirosak voltak. A férfiak híg rozspalinkát ittak. A tanító, mint egy öreg, fáradt szerzetes, fekete reverendaformájú kabátot viselt és kopasz feje mindig és minden ok nélkül izzadt. Az asszony köztük ült és szivarozott, térde következetesen Tulák combjai körül csatangolt az asztal alatt.

—Jöjjön velem, Tulák, megmutatom a kaktuszgyűjteményemet; — hívta az asszony kacér mosollyal a szivarja mellől.

A melegház az udvar végében volt, az istálló mellett, földbe-süllyesztett favázás, züllött kis épület, buja meleggel és rengeteg kaktusszal. A forradásos ablakokon át vérszegényen sütött a nap. A nő lompos, nagy testét a férfi oldalának nyomta, szája kinyílt és várt, csalánzöld szemeit révetegen csukta le ferdevágású pillái alá. Tulák egy piros katicabogarat piszkált le a kabátjáról, amely egy kaktusz húsos leveleiről pottyant oda. A nő szája bezárult és révedzően nyitotta ki szemeit. Pillantása Tulák kiskabátjára esett. Megborzongott.

— Nem fázik, Tulák úr? Igazán nagy könnyelműség ősszel kiskabátban járni, — zavarában nem tudta mit mondjon.

A férfi szájasarkában a pipával, válaszolt:

— Nagyságos asszonyom, ügyebár, kilencszázharmincat írunk?... konjunktúra dübörög az ország fölött... a tőke nyájasan mosolyog... nincs semmi baj... van néhány munkanélküli... én vagyok a statisztikában a 319.651. szám... az ember megszokja, — boldog szabadság... csak néha furesálja az ember, hogy milyen naív társadalmi rendszerben élünk, amely nem tudja az emberek létfenntartásához szükséges kenyeret biztosítani...

A nő gyorsan belevágott a férfi szavaiba:

— A szívemből beszél, Tulák, jöjjön el holnap a kendergyári munkások előadójára, amely a nagyvendéglőben lesz táncal egybekötve, a plébános úr és én rendezzük, majd meglátja, hogyan suhogtatom az ostort az igazságtalanságok fölött, amely körünket jellemzi...

Nem ment el, búzát vetett egész nap a lapályon. Kék volt az ég és meleg, egy pacsirta hintázott a levegőben. Este megfogta Szeréna kezeit. Agyában gondolatok zajlottak. A petróleumlámpa a falon csüngött és kék tartályával, csillogó üvegjével úgy nézett ki, mint egy éjjelilepke. A tárt ablakon földszag és csillagos esti levegő libbent be. Egyenként megfogdosta a lány ujjait, amelyek hidegek voltak.

— Szeréna, azt hiszem, nem sok értelme volna, ha továbbra is maradnék, felszántottam és bevettem a lapályt, tehát elvégeztem mindent...

Ezt még a következő estéken is elmondta és mégsem utazott el. Egy reggel leesett az első hó. A tanya két nap múlva alig látszott ki a hóból. A csend mindig keményebb lett. Egy szarka szokott az ablakpárkányra, amelyhez egy stiglic is csatlakozott. Nyulak ácsorogtak az udvaron. Kék volt az este és kék a fagy. Az erdőben durrogtak a fák. Birkahúst ettek rizskásával és bort ittak, amely keresztberakta a szemeiket. A kemence kellemesen működött. Megszámolta a lány ujjait és egyenként megcsókolta. Éjfél felé járt az idő, a hold soványon jött fel a lapály szélén. Milyen megnyugtató és békés az éjszaka... a leány a másik szobában az ágát veti meg halk motozással, Tulák kiveri a pipáját, be akar menni, az ajtóban meggondolja, az istállóba indul, amely meleg és fülledt, mint egy üvegház. A csillagok alacsonyan repdesnek, elérné őket a kezével, mikor a tanyaudvaron keresztülmegy vígan pipálva.

A kendergyári munkások heves bérmozgalmat indítottak. Tulák éppen a faluban volt, a tanítóval boroztak a horpadt vaskályha mellett, amely kedélyesen ízott és nagyokat durrogott a fenyőfától, majdnem megszólalt. A tanítóné rontott be a hírral:

— Jóságos Isten, kitört a forradalom... hamar szaladok a plébános úrhoz, — lerogyott a székre és pihegett, mint egy liba.

A tanítóval kimentek a piacra. A munkások a kendergyár előtt verődtek egy csomóba... mint sok, sok sovány, fekete birka, ni, hogy bégetnek, gondolta. Egy bozontos hajú ember szónokolt egy targoncáról: munka... bér... tőke... kapta el a füle a hangokat. A csendőrök szuronyos puskáikat szegezve merev arccal álltak szemben. A tanító elsodródott mellőle, fázott kiskabátban, visszatért a tanítói lakba. A tanítóné izgatottan fogadta, részleteket akart hallani. Tulák vonogatta a vállát.

— Semmi különös, nagyságos asszonyom, a csendőrök nem lőttek, békésen ácsorognak ott, ahol nyáron a kofák baromfiakat árulnak, a munkások pedig kis tömegben elmélkednek a bérvisszonyokról, aztán mindenki hazamegy... semmi ijedelem, ebben az országban nem szokás vérrel intézni el a munkabér rendezését... itt csend van és béke, minden megoldódik idővel magától...

Az asszony gyorsan cigarettára gyujtott és néhány gramm rizsport kent fel az arcára, amely az izgalomtól kifényesedett. Tulák gyorsan elköszönt.

---

munka

Szeréna hetekig sem jön haza, nincs út a falu és a tanya között, a hó keményen zárvatartja. Meg sok a munkája, ide-oda lohol a kendergyári igazgatóéktól a szolgabíróékhoz. Tulák egyedül van, híg leveket főz magának és heverészik a horpadt diványon. Forróra fűti a szobát szalmával a kemencében. Lassan minden enni-
valója elfogy, fájóan üres gyomorral heverészi át a napokat. Egyik nap enyhül az idő, a hó kásás, híg latyakká válik. Eső esik, déli szél fúj, a varjak a háztetőre menekülnek. Átvágja magát a hóba-
merült lapályon és jelentkezik a kendergyárban, dolgozni szeretne, enyhülést remél a szívében... minek fárasztja magát az étellel...
Egy altiszt bevezeti az igazgatóhoz. Első pillantása a hőmérőre esik: +30. Bevallja, hogy nem ért semmihez, ami a kenderiparral összefüggésben van. Az igazgató szemeiben részvét bujkál, talán némi félelem, mikor végigméri a lompos, pirosinges alakot. Valaki éppen beteget jelentett, felveszi és Tulák a következő napokban iratókat másol és borítékokat címez. Éjszakánként a munkásokkal alszik a közös hálóteremben. Heti bérfizetéskor levonják az ételmezés és lakáspénzt, marad néhány fillérje, egy csomag dohányt vesz. Egy este Ady-verseket olvas fel a hálóteremben. Másnap hívatja az igazgató.

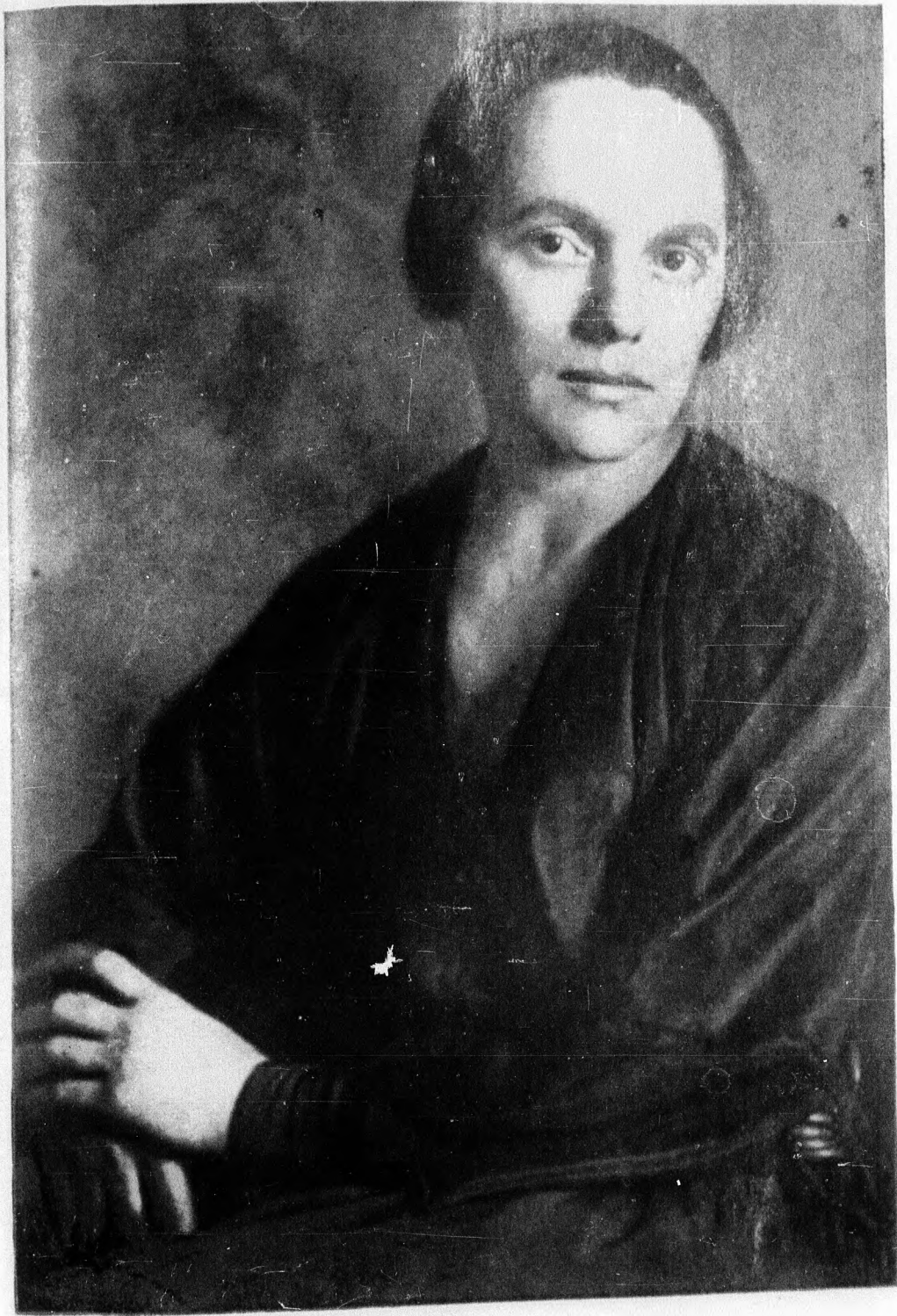
— Hallja csak izé... úr, vegye tudomásul, hogy nem engedhetem a munkásaim nyugalma zavarni versekkel... elrabolja a pihenőjüket.

Tehát a gyár köszöni a szolgálatait. No né, milyen érdekes, — akarja mondani — a vers, mint zavaró körülmény és csendháborítás, ki gondolta volna erről a jámbor kinézésű gyárról... nem szól semmit, kifordul az ajtón. Utolsó pillantása a hőmérőé, amely változatlanul mutatja a +30 fokot.

Lefelémenet a lépcsőn rövid percek alatt megállapítja, hogy nincs semmi értelme visszamenni a tanyaiba, a Szeréna-ügynek még kevésbé... a kapu előtt összegombolja a bakátját és nekivág az állomáshoz vezető útnak. Esik a hó, milyen érdekes volna, — gondolja, — ha hópelyhek helyett kenyérdarabok hullnának az égből és csak eltátnák az emberek a szájukat, ki lehetne kiáltani: éljen az egyenlő és mindenkire kiterjedő lödörgés...

Favásas vasúti épület várótermébe húzódott a kályha mellé és várta a vonatot. Derűs egykedvűséggel szívta a pipáját. Nincs semmi baj, Tulák Márton... messziről már pöfög a vonat mozdonya, amely élénk szikraesővel cipeli a fekete vasúti kocsikat a havas tájban... kicsit tanulmányoztuk a falu szociális helyzetét... a kendergyár termelési és munkabér viszonyát... a bihari őszt, amely fenséges bájjal hajlik át a télbe... a kályha mellett parasz-
tok beszélgetnek, szófoszlányokat kap el a füle... a proletáriátus néhány tagja elmélkedik... mint egy orosz regényben mindenki szomorú és bőbeszédű...

Szó Gyula

K. SIMON JOLÁN ARCKEPE

SIMON JOLÁN

Egyszer, ha nem veszi észre,
nézzetek arcába hosszan,
magános férfiak gondolták ki,
mikor én még futballoztam.

Élete: peng a levegőben,
borítsátok be nagykabáttal,
sosem szavalt még verset tőlem,
súrol, szalad egy könyvállvánnyal.

Ha volna kollektív iparosfa,
téli cipőjét megteremné,
ha volna igazszivü kecske,
az ő dicséretét mekegné.

JÓZSEF ATTILA

KASINÉ HALÁLÁRA

A Magány elvitt hát Téged is,
a Magány elbánt hát Véled is!
És most a hétpecsétes zár fölött,
az öt világrész szorgosan vigyáz,
hogy Te ne vigyázhass többé.

A határt elérni oly nehéz,
a Halott olykor még visszanéz,
s a tevékeny élet lehűll,
hogy hirdethesse igazát,
míg serény kezéből angyal száll az égbe.

Jelenj meg köztünk egy percre még,
hiszen minden gyertyaszál elég.
Tanuskodj nekünk a világról,
s ha nem találod nyugalmad,
panaszold be legalább a sorsot.

Szoktasd rá, szoktasd rá hiveid,
hogy viselhessék zord bűneik.
És ha beborul minden, vagy a Föld megáll,
nem keringve már a Nap körül,
úgy gondolj velünk a távol ég alatt.

HAVAS ENDRE

SÍRFELIRAT

Megölte magát az asszony, ne büntess Uram
Mit tehettem volna én, óh angyalok
Fogadjátok őt magatok közé és erősítsétek meg
A könnyelmű csavargót, ki vándorlása közben
Véletlenül az örök titokba ütközött
És azóta vérző szívvel lesi önmagát
Bizalmatlan fordul az utakra,
Melyeken fáradtan és riadtan cipeli évelit.

HERCZ GYÖRGY

EMLÉKEZÉS ÓRÁIBAN

Kossákné, Simon Jolán 1938. szeptember 25-én, vasárnap délután egyedül maradt a lakásban. Körülbelül négy óra lehetett, amikor kivitt a konyhába egy karosszéket. Leült és kinyitotta a gázcsapot.

Öngyilkosságának híre mindenütt riadt megdöbbenést váltott ki. A napilapok is meleg hangon írtak róla. Várnai Zseni megható cikke az Ujságban és Kéthly Annának a temetésen elmondott beszéde teljes egészben kifejezte azt a tiszteletet és elismerést, amely Simon Jolánt az életben körülvette.

Ez az elismerés a hű élettársnak, az ideális író-feleségnek szólt. Harminc hosszú és nehéz éven keresztül verekedett a férje oldalán, csodálatos energiával az irodalomért, a művészetért, a szociálizmusért, önmaga emberségéért - és a napi kenyérért, házbérért, a tüzelőért. Az utóbbi időben férje könyveit adta el, közben havonta 60 pengőért robotolt a főváros szellemi szükségmunkáján. Nappal a segélyreszorulókat látogatta, este a jelentéseit írta. Közben főzött, mosott, varrt, és családjá ügyeiben szaladgált.

Milyen felfokozott élettempó. Nemcsak külső, fizikai megnyilvánulásaiban, hanem belső tartalmában is. Ötvenhárom éves korában halt meg. De valójában többet élt. Mert az ilyen asszonyok mélyebben és intenzívebben élik át a perceket úgy mennyiségben, mint minőségben. Hamarabb és mélysegebben is fáradnak el, mint az átlagemberek. Felemészti őket bensejük izzó lángja. Különösen, ha olyan mélyről jönnek, mint Simon Jolán, aki az újpesti gyárból indult el küzdelmes útjára.

S ezekben a nehéz órákban, amikor szinte fel sem tudom még fogni, hogy többé nem beszélhetek vele, ezt az utat látom: a műhelytől a társadalomtudományi iskolán át az alkotó ember életformájáig. Még hallom őt a pódiumon szavalni. Látom a szavalókórusok élén, amit művészileg ő fejlesztett ki Magyarországon. Látom a színpadon, emlékszem Maeterlinck „Szent Antal csodájának” ámuló cseléd lányára, akit ő alakított s ez annakidején színházi esemény volt.

Mégis, alkotása nem tárgyakban, hanem életformálásában jelentkezett. Mert amihez hozzányúlt, azon rajta hagyta építő akaratának nyomait. A főzés, a takarítás, a könyvelés éppenúgy valaminek a létrehozását jelentette, mint az a készség, amellyel mindenki segítségére sietett. Alkotó embersége és szocializmusa nyilatkozott meg a fővárosnál, a nincstelenek támogatása körül végzett munkájában és abban az okos, hozzáértő tevékenységében is, amellyel a „Munkának” minden szellemi és anyagi ügyében résztvett. Legyőzni az ellenállást és átalakítani a dolgokat, ez volt életének lényege és tartalma is. Ez segítette át minden akadályon.

Nem volt hiba nélkül való, de éppen ez a szép benne. Alig is volt valaki, aki kivonhatta magát lényegesen komoly előkelőségének és közvetlen egyszerűségének hatása alól. Nő volt, akit átítatott a szellem. Szája körül még rossz óráiban is fénylő mosoly látszott. És a szeme az utolsó hetekben is úgy ragyogott, mint valami különös ékkő. Bensejében talán már régen nem hitt az életben, de gesztusaiból határtalan optimizmus áradt.

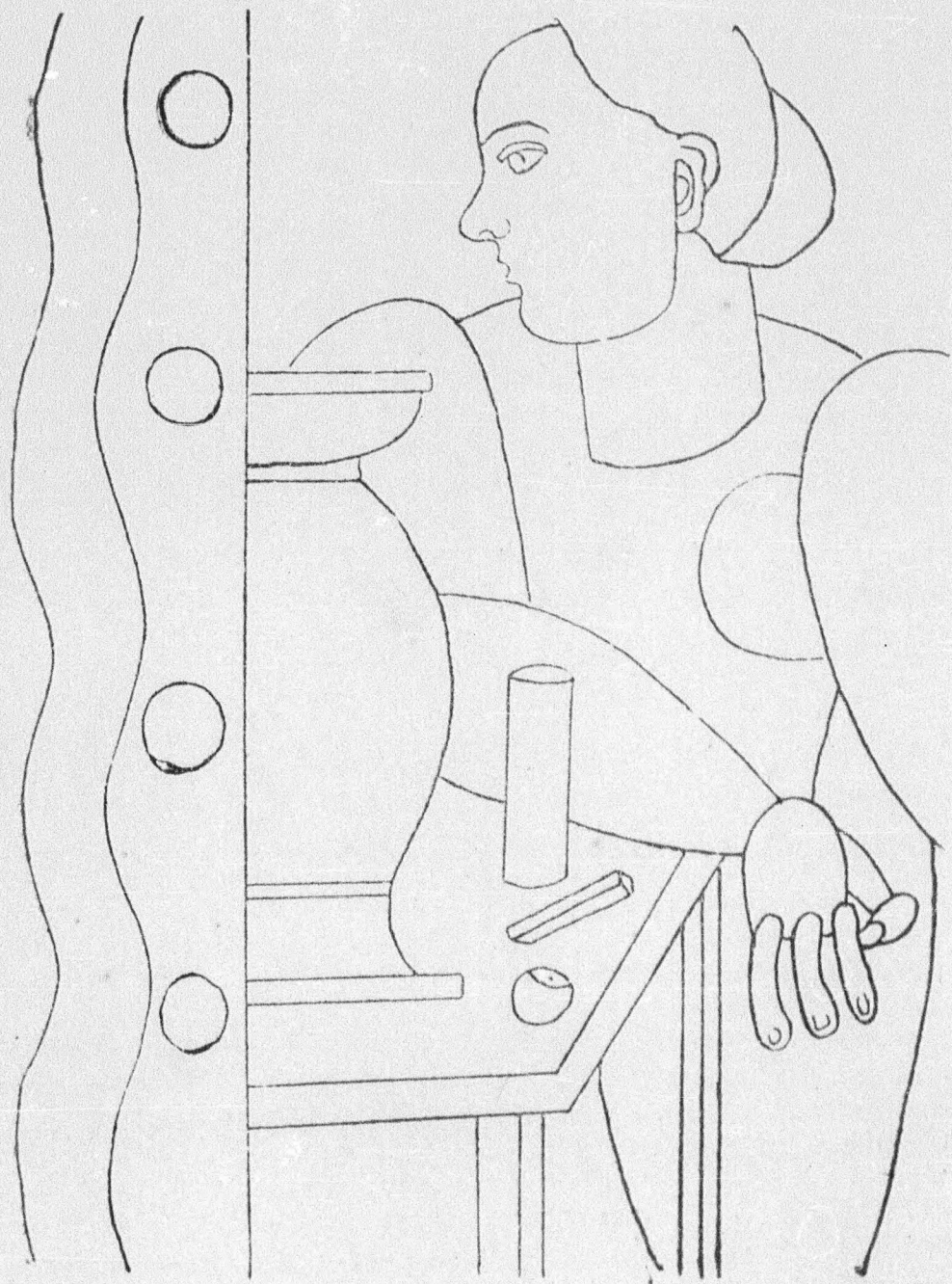
Lehet, hogy végzetes tettének hajlamait messziről, valahonnan a távoli ősektől hozta magával. Lehet, hogy születésekor már rajta volt a láthatatlan kereszt a homlokán. De bizonyos, hogy azok közé a ma már egyre ritkább lények közé tartozott, akinek belső nyugtalanságát és egész emberi mivoltát a kultúra alakította. Ez lendítette a proletárélet mélységeiből az öntudat, a szeretet, a szerelem és a rajongás magasságaiba. Aki egyszer is hallotta tőle a primitív néger és a modern verseken kívül, magasba lendülő, kissé éneklő hangján a Mennyei fényt vagy Kurt Schwitters Virág Anna című költeményét szavalni, sohasem tudott megszabadulni attól az érzéstől, hogy egy olyan sugárzó asszony áll előtte, aki nagyon messziről jött és valahová nagyon messzire vágyodik.

Ennek a vágyódásnak szárnyát szegte a kor gyilkos légköre. Kultúrája akadály lett a kultúrátalanságban, embersége az embertelenségben. A fáradtság és kiábrándulás elvette hitét és legyűrte törekény testének acélos energiáit. De ezenkívül is belsőleg, emberi alakjában ment tönkre. Valami mélységesen mély összeomlás következett be életében. De ezek csak szavak. Mert korántsem lehet velük megmagyarázni sem életét, sem halálát. A különböző indokolások ellenére is egyre rejtélyesebbnek tűnik előttem mindaz, ami őt a gázcsap felnyitására készítette. S így meg kell elégednem azzal, hogy egy sajátos és soha vissza nem térő időből kivirágzott emberi és asszonyi sorsára gondoljak, amit férfi talán megérthet, de teljesen át nem érezhet.

Nem néztem meg a ravatalon s így nem a halottnak, hanem ennek az élő emberi sorsnak a képe maradt meg bennem. Annak a sorsnak a képe, amely lassanként emlék lesz, de a személyét túlélő, teremtő emlék. Így áll előttem a halálon túl még emberségesebben és ha most beszélhetnék vele, azt mondanám:

— Kedves Kasiné! Nagyon hiányoljuk Magát és kérjük bocsásson meg nekünk élőknek. Hiszen Maga tudja a legjobban, milyen nehéz ma embernek lenni.

GRÖ LA OS

F. Léger rajza

Francis Jammes: Megjön a hó

I.

Még néhány nap és hull a hó. Eszembe jutnak bánatok s tűzhely mellett emlékezem mult esztendőkre. Ha kérdeznék: „mondd, mi ez?” Mondanám: semmisen, maradjatok már csendbe’.

II.

És tavaly is, míg odakünn sűrű pelyhekben megjött a hó, tünődtem meleg szobámban és ábravégű fapipából pipáztam, mint mostanában. Semmiségen tünődtem.

III.

Miért gondolkozunk s beszélünk hát? Oly furcsa; könnyeink és csókjaink sosem csevegnek s nekünk kedvesebb ahogy barátaink lépnek, mintha hallgatnánk lágyan omló szavukra.

V.

Neveket adtak a csillagoknak, holott nem kívánták s nem csillagászok sok száma üzte tova a szép üstököst az árnyba. Ugye, minderre Ti nem is gondoltatok?

VI.

És hová lett sok bánatom? Milyen tél ez? A tavalyiak alig jutnak eszembe. Semmi — mondanám — maradjatok már csendbe’, ha ismét kérdeznék tőlem: „mondd, mi ez?”

Fordította: Havas Endre

Egység a művészetben

Vajjon nevezhetjük-e korunkat a művészet korának? Dekadencia, vagy új primitív művészet? Elég fontos kérdés. De hogyan válaszoljunk rá, hiszen mi magunk alkotjuk korunkat? Nincs meg a kellő távolság, hogy az egészet áttekinthessük. Néhány új iskolának majdnem egyidejű kivirágzása nem könnyíti meg a választ. A rengeteg tendencia labirintusában, — melyek gyakran érdekesek, főleg elindulásuk idején, de gyakran szertelenek is, — még maguk az őszinte művészek is megzavarodnak. Viszont a sarlatánoknak könnyű dolguk van, mert minden kilengés meg van engedve. Igaz, hogy egy idő múlva kimennek a divatból, banálisokká válnak, ami egyébként a legőszintébb tendenciákkal is megtörténik. Végül is képtelenek a vakmerő újításokkal túltelített, eltompult és fáradt közönség érdeklődését felkelteni, annak ellenére, vagy még inkább azért,

mert bizonyos nagy „művészeti szemlék“, melyek komolyságukról, abszolút kompetenciájukról és diktatórikus fontosságukról híresek, nagyban verik a dobot körülöttük.

2175

Hol keressük a választ kérdésünkre?

És mégis, kell, hogy legyen valami közelfekvő felelet, amely minden pillanatban élénk tolakszik, ami mindenütt megnyilvánul.

Egy figyelmes pillantás nagyobb városainkra, s az uccák, házak, emlékművek, szobrok, kirakatok, lakásberendezések, bútorok, műtárgyak mindent elárulnak.

Eltekintve az elmúlt századok örökségétől, ha csak azt nézzük, amit az ú. n. „modern“ idők nyújtanak, a legelképezhetőbb látvány tárul szemünk elé. Csunya épületek, minden egységes szellem nélkül, mindegyik egy külön szörnyeteg; förtelmes szobrok, melyeknek semmi közük a szobrászművészethez és amelyek mellett a természet után öntött másolatok remekművek lennének; nem kevésbé rút műtárgyak, melyekből nem kérnek majd a jövő múzeumai.

Egy példa ezer közül: a kerámia, melynek csodálatos nyomait hagyták ránk a régiek. Ha egész korunk elpusztulna és csak a kerámiai tárgyak maradnának fenn kultúránkból, mit gondolnának a jövő generációk erről a kultúráról?

És így van ez minden művészi megnyilvánulással, ami minden percben szemünk elé tárul. Rútság, összefüggéstelenség, *a szellem, az egység és öntudat hiánya*; íme a díszletek, melyek közt élünk.

Nevezhetjük ezt művészi kornak?

Hogy világos fogalmat alkothassunk magunknak, képzeljük el egy pillanatra, hogy milyen benyomásai lehettek az egyiptomi, görög, stb. városok lakóinak, elmúlt nagy korok kortársainak. Az első megállapítás, amely egy ilyen elképzelt sétából a ránk maradt nyomokból adódik, az a rendkívüli szépségen kívül, az egység *minden dolog szellemében*, a templomoktól a használati tárgyakig, képeken és szobrokon keresztül. Egységes szellem uralkodott az emberi kéz minden alkotásán. Ez az egységes szellem a maga összességében nyilván oly mély benyomást tett az emberekre, amiről csak igen halvány fogalmunk lehet. És ez az egység néha hatalmas területekre terjedt ki, csekély, vagy semmi változattal. Az individuum ezekben az időkben úgy gondolkodott, látott és alkotott, mint a kollektívum; fölolvadt benne, alkalmazkodva az általános törvényekhez, melyekből sohasem akart elszabadulni, mert érezte a jóvátehetetlen veszélyt. És múzeumainkban őrizzük és csodáljuk mindazt, ami fennmaradt ezekből a nagy művészi korszakokból. Mindezek a tárgyak fiatalok, elevenek maradnak, mint az a szellem, amely létrehozta őket. Ez a szellem létezik, megvannak a maga törhetetlen törvényei, melyeket mindenütt fellelhetünk, minden korban, bármily távol legyenek is egymástól térben és időben.

Ez a szellem alakította ki a nagy korokat. Amint kihalt, amint törvényeit félreismerték, vagy elfelejtették, bekövetkezett a dekadencia, az éjszaka.

Lehetetlen elképzelni, hogy az, ami az idők kezdete óta igaz

---

munka

volt, legalább is a művészetek terén, az ma egyszerre ne legyen igaz. A művészet közvetlenül elérte legmagasabb kifejezését. Különben nem lett volna művészet. Ez maga a lényege, létjogosultsága. A művészet az emberi ösztön legmélyebb, legigazibb, legszebb kifejezése. Amióta az emberiség visszaemlékezik önmagára, — és csak a művészetten keresztül emlékszik vissza, — vitális ösztönünk jellege nem változott. Csak az eszközök változtak, melyekkel ösztönszükségeit a legkönnyebben kielégítheti. Maguk az ösztönök és azok célja ugyanaz maradt. A művészet legtisztább kifejezése ugyanaz maradt lényeges elveiben. *Gyerekes dolog azt állítani, mintahogy némelyek állítják, a túlhegyezett „modernizmus” rohamában, hogy a régi művészi korok elévültek volna és mi mindent elvetve abszolút új elvek alapján indulnánk, egyszerűen azért, mert a gép korszakában élünk.* Ez a durva tévedés napjainkban meglehetősen el van terjedve. A gép — akár a kenyérdagasztógép, akár a repülőgép — eszköz. A cél az, hogy éhségünket csillapítsuk és ez a lényeges. Ha majd elkövetkezik egy kor, amikor dinamitot eszünk és a nők gyerekek helyett repülőgépekkel lesznek terhesek, akkor a művészet valószínűleg géprész lesz. Egyelőre azonban nem nagyon valószínű, hogy ez a korszak elkövetkezik. És végül is mennyiben rendítette meg a művészet principiumait a gőzgép és a dinamó egyébként kétségenkívül fontos találmánya? A gép szüntelenül változik, évről-évre elévül. Az úgynevezett művészet, mely ihletét csak a gépből meríti, vele együtt fog kimenni a divatból. A legkülönösebb, hogy éppen azok, akik elkeseredetten vitatkoznak a természet-szemlélet ellen, — noha a természet mégiscsak örök, — követelik, hogy alkalmazkodjanak a gép egyre változó szemléletéhez.

A művészet létalapja sokkal mélyebb. Az emberiség legmélyebb talajában gyökeredzik. A művészet volt az ember születése; őrizni fogja a sírját, amikor az ember nem lesz már többé. A művészet írja az ember történetét. Eredete, lényege, célja époly titokzatos, mint az emberé.

Ha tehát tanulmányozni akarjuk a művészetet örök principiumaiban, soha sem téveszthetjük szem elől az elmúlt idők hatalmas megnyilatkozásait. Ez az összehasonlító szellem szilárd alapul szolgál: a tévedés kockázata így a legkisebb. És ha elkezdjük az összehasonlítást, kénytelenek vagyunk bevallani, hogy a mi szomorú korunk nem a művészet kora. Minél inkább közeledünk napjaink felé, annál inkább igazolódik ez a benyomás. A XIX. század eleje még adott szobrokat, néhány házat, melyek megőrizték a stílus árnyékát, a XVIII. század halvány visszfényét, ami már maga is a végső fokra degenerált renaissance volt. Ma Párisban, a világművészet központjában Clemenceau szobrát találjuk. A tény, hogy ezen a helyen felállíthatták és fenntarthatták az aljasságnak e szimbólumát, már meghatározza a kor művészetét. Ez a szakadék feneké; egy kor sem zuhant ilyen mélyre a történelem folyamán.

De — azt mondhatják, — ez nem az igazi művészet. Ami ko-

runkat jellemzi, az visszahúzódott valami sarokba, távol a tömeg indiszkrét pillantásától. Félte őrizi egy maradéknyi elit, hogy végül átadja a múzeumoknak századunk dicsőségére.

2177

Kell-e ismételnünk, hogy *korszakról* beszélünk? És micsoda korszak az, amely kénytelen szégyenkezve elrejteni igazi művészetét, mialatt a meghamisított és torz művészet elterpeszkedik a napfényben és minden csúfságát és ostobaságát a közönségnek juttatja?

Abban a percben, amint az igazi művészet valóban nagy művészet, amely a nagy századokkal egyenértékű, miért elégszik meg a homályos sarokkal, miért nem tör ki a falak közül, hogy uralkodjék a mai élet felett, ha tényleg kifejezi ezt az életet? A tömeg tudatlansága nem elég indokolás. Hajdan a tömeg a szép dolgokat csodálta; ma a hülyeségeket csodálja. Kell, hogy más oka legyen a dolgoknak.

Ez az ok: Az egység hiánya korunk művészetének szellemében. Nagy hibája az abszolút, jóvátehetetlen individualizmusa. Borzad mindentől, ami közös lehet a mai alkotó szellemben. Állítsuk sorba őket: Corot, Seurat, Matisse, Rousseau, Picasso, Rodin, Maillol. Vajjon kibontakozik-e ebből az áttekintésből az egység benyomása. egy kor képe? Valljuk be: nem. Külön-külön mindegyik zseni, de vadul elfojt mindent, amit elődje, sőt kortársa kidolgozott. Mindegyik egy külön világegyetemet akar teremteni, saját képére kialakítani a világot a maga külön módján és mindezt a maga rövid, egy-kettőre elmúló élete során. Roppant kísérletek ezek: de ugyanakkor befejezetlen, sőt alig megtervezett kísérletek. Hogyan is lett volna ezeknek a beérkezés nélküli folytonos indulásoknak, ezeknek az elszórt, kezdeti követő nélkül maradt próbálkozásoknak elég idejük és erejük ahhoz, hogy szétáradjanak korunkon, életünkön, rányomják a nagy művészi kor bélyegét?

Minden művész külön világegyetemnek tekinti magát, amely körül csak az űr van, az űr kortársai agyában, amelyet mindennek előtt meg kell vetni és mint kártékony elemet elpusztítani.

Nem elszigetelt zsenik, hanem a hatalmas *közösségek* teremtik meg a művészi kort. Nem az individualis zseni, bármily kiváló is legyen, hanem csak a kor-szelleme képes arra, hogy azt a roppant összművet megteremtse, amely a kor minden művészi termékére rányomja bélyegét, mint hajdan Egyiptomban vagy Görögországban.

Gyakran előfordul, hogy valami vidéki kis templomban, amely azonban tiszta román stílusban és koncepcióban van tartva, találunk egy kis szobrot, egy jelentéktelen kis képet, amelynek szépsége tökéletes. Zseni munkái ezek? Nem: kőművesek, vagy egyszerű képírók munkái. Miért szépek és hívek e nagy stílushoz? Mert *bennük lakik a kor szelleme*, ez kölcsönzi a nagyságukat, tisztaságukat, szépségüket. E korok műveiben nem volt selejtes dolog: a legapróbb tárgy is figyelemre méltó. De vessünk számot az utolsó század selejtes termékeivel.

Minden nagy időszak magában hord egy nagy eszmét. Min-

---

munka

den individuum át van hatva ettől és rendelkezésére bocsátja minden eszközét. A legnagyobb zseni kicsinek érzi magát az eszme nagyságával szemben. Az eszme diktálja a művészet formáit és a művészet igyekszik kifejezni az eszmét. Az eszközöket, a kifejezéseit hamar megtaláljuk. Ha az eszközök kezdetben szükségképen fogyatékosak, az egész közösség azon munkálkodik, hogy végleges formához juttassa. Hamar eléri a tökéletességet, hála az ezer meg ezer ember segítségének, akik mind az egység szellemében igyekeznek megoldani a feladatot. Egység a szellemben, egység a formában: egység a stílusban. *Ez az eredménye az egész kollektív névtelen együttműködésnek.*

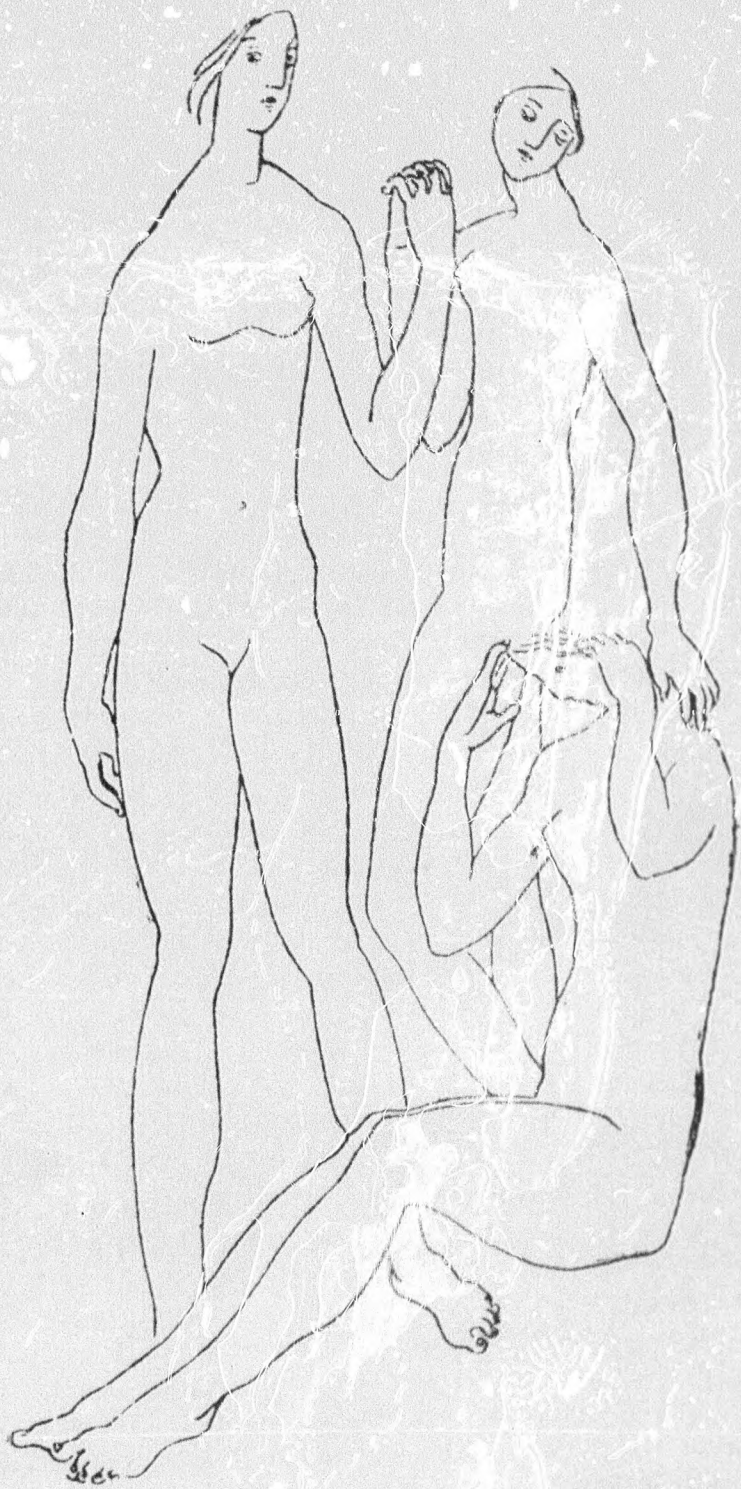
Mert a nagy művészet nem lehet az egyén műve; hanem sok alkotó szellem fáradozásának eredménye. Ugyanaz a mű gyakran több mesterember munkája volt; mindegyik azt a részt vállalta, amelyhez a legjobban értett. Ez nem ártott a mű egységének, mert az egység bennük volt. A középkor műveinek túlnyomó részét a műhely számos tagja hozta létre.

Ki nem hallotta még Középeurópa és Oroszország csodálatos népdalait? Rengeteg sok van belőlük. Nagyon zseniális paraszti művei ezek? Nyilván nem. Kezdetben a falu életének valamely eseménye néhány szó körül egy elmosódott dallamot inspirált. Ezt azután generációkon keresztül énekelték, módosították, úgyszólván csiszolták, mindenki a maga szenzibilitása szerint, — és bizony gyakran az emlékezőtehetség fogyatékosága is hozzájárult. Mint a tengerbe eső göröngyös szikla, melyet a hullámok ide-oda sodornak és tördelnek, míg tiszta és símafelületű kavics lesz belőle, úgy a népdal is eleinte durva, majd szájról-szájra járva eljut a tökéletes formáig. A közösség műve, számos változata is fejlődésről tesz tanúságot.

Ugyanígy van a művészet területén is, azzal a különbséggel, hogy a mű mindegyik változata fennmarad számunkra. Majdnem azt mondhatnánk, hogy egy kor minden műve a kor művének különböző változata. Generációk módosítják az arányokat, kezük alatt letisztul a forma, a vonalak és amint eléri a tökéletesség mértékét, valamilyen fegyelem évszázadokig, — Egyiptomban évezredekig, — megőrzi a művészet principiumait és az egész számára csak a fegyelem keretein belül hagyja meg a szenzibilitás szabad megnyilvánulását. Ez az egységes szellem terjedt ki akkoriban a kor minden művészi megnyilvánulására. Ez adta meg a mult nagy kultúrkorszakában született műveknek azt a jellegzetes, hatalmas erőt.

Mi történt a zsenikkel ezekben a nagy időkben? Talán nem voltak zsenik nagyobb számban, mint ma?

Ha így tesszük fel a kérdést, rosszul tesszük fel. A zseni az emberiség mélyén van. Csak a kollektív erőfeszítés képes arra, hogy felszabadítsa, érvényre juttassa. Azoknak a népeknek, amelyeknek nem volt művészetük, nem volt zsenijük sem? Elképzelhetetlen. Egyszerűen nem volt meg a *mozgató erő*, amely életre keltse. Elég, ha valami aktivitási centrum, — bármely területen, — megjelenik

Csáky József rajza

és felébreszti a hivatást, amely a lélek mélyén szunnyad: ha Michelangelo Szerbiában született volna, sohasem gondolt volna a szobrászatra.

A kollektívum zsenije sokkal hatalmasabb, mint bármely egyéni zseni. Csak a leggyengébb korok idézték fel a zseniális individuumot, a „fenomént“, akiben él az erő és aki a századok után felhalmozódott tudás öröként szerepel. A kollektív alkotás grandiózus korszakában az egyéni zseni felolvadt a kollektivitásban, amely hatalmasabb, mint ő s amely ellen hiába is küzdene. Minthogy ugyanannak a gondolatnak a szolgálatában állott, ugyanabban a közös szellemben élt, nem kellett külön is kifejeznie magát; csak hozzá kellett adnia a saját képességét a közös törekvésekhez, hogy a közös mű létrejöhessen. Az egyéni büszkeség fölolvadt a kollektív büszkeségben és az öröm mindenkié volt.

De azért nem fojtották el az egyéni tulajdonságokat, a találményságot, a befogadóképességet stb. Épp ellenkezőleg. Nyugodtan mondhatjuk, kockáztatva a paradoxont, hogy *az individuális teljes szabadságában csak a kollektív alkotás keretei között nyilvánulhat meg*. Hogy ez így van, mutatják a primitívek művei. Mennyi szabadság a kompozícióban, a tárgy megválasztásában, a színben! És mennyi finom árnyalati különbség az alakított tárgy vonalaiban.

Ezekben a művekben csak egy dolog marad változatlanul: a kor szelleme, melynek létüket köszönhetik. Azt hihetné valaki, hogy az elmondottak az akadémizmust akarják igazolni. Bizonyos: az akadémizmus uniformizált elveket látszólagos tradíciókkal igyekszik a köztudatban vinni és így egységes szellemre és kollektív művészetre törekszik. Az akadémikusok körében van valami szellemi egység. És szemben a modern művészet anarchikus széthulló törekvéseivel ez az egység lassanként meghódítja a tömegeket és így a hivatalos köröket is, végül uralkodó elvvé válik korunk hivatalos művészetében. De uralmának titka éppen az, hogy a „modernektől“ még mindig csak *individuálisan* léteznek és csak a koncepciók káoszát tudják vele szembeszegezni. Sőt az utóbbi időben azt látjuk, hogy a „hozzaértő“ és „modern“ dolgokban járatos közönség egy része elfáradva és kiábrándulva, hátat fordít mindennek és — jobb híjján — az akadémikus „művészethez“ fut át.

Mert az a látszólagos szellemi egység, amelyet az akadémizmus nyújt, teljesen hamis, üres, ostoba. Elveit oly művek téves interpretálásából vezeti le, melyek már a maguk idejében is dekadensek voltak — ma pedig halottak. Semmi kapcsolatuk az élettel, tehát annak szellemével. Gépies és együgyű dolgok, melyeket undorral utasítottak volna vissza, még annak a kornak a művészei is, melyben a műtermékek megszülettek. Clemenceau említett szobra ma ennek a hullaszagú iskolának méltó beteljesedése.

És mégis ilyen dolgokat tanítanak a „művészképző“ iskolákban. A fiatal ember, aki kilép az ilyen iskolából — ha csak nincs

teljesen tönkretéve. — kezdi keresni az útját, próbálja megtalálni magát az új tendenciák zürzavarában és egymásután végigcsinálja valamennyit. Megint újabb elméletek, megint újabb inasévek. Ha van tehetsége, a végén mindegyik iskolát lerázza, megteremti a saját új iskoláját. Eggyel több! Ekkor már abban a korban van, hogy nem maradhat ideje a mű befejezésére.

2181

A kollektív művészet nagy korszakában a *mesterséget* megtanulták a mesternél; a kezdő beállt inasnak. Egyáltalán nem volt szükség arra, hogy fiatal erejét saját útjának keresésére pazarolja: az út adva volt. Már egész fiatalon teljes birtokában volt a *mesterségbeli* eszközöknek, oly tökéletes mértékben, melyről aig lehet fogalmunk. Csak alkalmazkodni kellett korának plasztikai törvényeihez. Rábízhatta magát ezekre a törvényekre és minden kényszerből felszabadult saját szenzibilitására; egyetlen feladata az volt, hogy e művet még tökéletesebbé tegye, abban a szellemben, melyet öröknek, változatlanak látott.

Minthogy az örök principiumok adva voltak, az egyetlen kritérium az volt, hogy valaki magáévá tudta-e tenni a mesterséget. A mester meg tudta ítélni a növendék képességét.

De mi ez a kritérium napjainkban? Ki tudja biztosan megállapítani, hogy egy fiatal embernek vannak-e művészi képességei? Ki állapítja meg, hogy maguk a modern mesterek túl fogják-e élni korunkat és, hogy az idő nem detronizálja-e majd őket?

A tragikus rendetlenség idejét éljük, vezető gondolat, egységes koncepció nélkül. Mindenki a saját külön maga építette templomát dicsőíti; ezt is annyiszor változtatja, ahányszor eszébe jut; és semmi esetre sem hajlandó mások erényeit elismerni. Művésztünk visszatükrözi ezt a mentalitást. És itt csak az őszintékről beszélünk. Mit mondjunk a sarlatánokról? Ezek a boldog emberek növekednek és szaporodnak: mert a talaj kedvező. Hideg elszántsággal látnak munkához, hogy szertelenségeikkel szédítsék a világot, hogy ámulatba ejtsék a közönséget szörnyszülötteikkel, hogy lélekzetnyi időt sem engedve sebtiben kiépipítsék tekintélyüket az elképesztés trükkjeivel. Ti, kik a művészet arénájába beléptek, ne számítsatok arra, hogy őszinteséggel elismeréshez és tekintélyhez fogtok jutni! Ki tud *megkülönböztetni* benneteket? Elég, ha a megértetlen zseninenk játszókat ki magatokat és nyert ügyetek van. Hol van a kritérium? Nem élnek-e visza egyre-másra azzal a ténnyel, hogy vannak félreismert nagy művészek?

Nemcsak gazdasági válság, hanem esztétikai válság is létezik.

Már mondtuk, hogy az individuális zsenik csak a fáradt és dekadenciára kész korokban jelennek meg. Ugyanakkor, amikor a diktátorok. Ezek a zsenik is diktátorok: a művészet diktátorai. Azt a zászlót akarják ismét felemelni, amelyet a kollektivitás szelleme már nem tud tartani. De még a kollektivitás: bölcsesség, me-

---

munka

lyet saját létérdeke helyes keretek közt tart, ellenőriz és rendez, addig az egy-zseni diktatúrája csupa önkény, csupa góg; fenntartásához minden eszközt fel kell használnia, még a kegyetlenséget is.

De bármily titáni legyen ez az erő, a maga elszigeteltségében nem tudja helyettesíteni egy kor közösségének hatalmát; csak úgy tud fennmaradni, ha elfojtja mindazt, ami lecsökkenthetné, de el fog bukni, amint az új kollektivitás felébred. Az egyéni zseni mindig romboló; befolyása egyenesen végzetes. Hibái arányban állnak a kollektivitással, melyet pótolni akar.

Az európai művészettörténet szép példáját nyújtja e zseni-típusnak: Michelangelo. A bűbajos (noha egy kissé fáradt) XV. század után jött, akkor, amidőn épen felfedezték egy antik *dekadens* művészet nyomait. Michelangelo rettenetes kalapácsütéssel széttöri korát. Körülötte minden romokban hever, *ami nem ő maga*.

— Teljes leigázás. Még a gyöngéd Rafaelt is magával rántja, kinek *dekadens* modorosságában mégis csak maradt valami a XV. századvég művészetéből. Harcba száll Leonardo da Vincivel. Az egység megszűnt; helyébe mások destruálása lép, hogy maga jusson trónra. *Egy csapásra megölte a művészetet Olaszországban örökre*. Attila elvonult; lába nyomán sok minden megváltozott. Flandria, Hollandia, Franciaország még védekezik. És a gyönyörű primitív művészetnek, egy kolektív kor utolsó gyümölcsének befellegzett. Ettől kezdve már csak a „zsenik művészete“ létezik. Eredmény? A sápadt XVII. század; és befejezésül a XVIII. század a maga pornografikus levelezőlapjaival.

A francia forradalom elkövette azt a hibát, hogy — bár új kor alapjait vethette volna meg, — eltúrta a Dávid-féle klasszicizmus diktatúráját, majd Napoleonét, aki oly dolgokba avatkozott, melyekhez semmi köze sem volt. A forradalom művészete halálra volt ítélve abban a percben, amint teleszívta magát a klasszicizmus szellemével, ahelyett, hogy korának eleven erőiből merített volna. Ebből eredt aztán az akadémiizmus, a viztatérés a halott norma művészet-ellenes principiumaihoz. A művészet archeológiai foglalkozássá válik.

Ekkor beáll a szakadás. Egyik oldalon az akadémiizmus a hulláival, hivatalosan elismerteti magát, megkaparintja az anyagi eszközöket; a tereket, a méltóságokat; igyekszik eltaposni mindent, ami keresztezhetné uralmát és hatalmas terjeszkedési eszközeit. A másik oldalon az élő művészet, megfosztva minden támasztól és anyagi forrástól, minden üldözés szabad prédája, kollektív, szervezett törekvés nélkül. Egyesek még eljutnak elszigetelt győzelmekig, hála zsenijüknek és csökönyös kitartásuknak. Hátat fordítva az Iskola holt elveinek, harcolnak és kitárják az ablakot a természet felé: Corot, Courbet, Barbizon realizmusa. De a realizmus nem lehet a művészet tökéletes formája: kizárja a teremtés, a reorgani-

zálás szellemét; az impressziók itt nem mint egy idea funkcionális elemei jelennek meg. De az impresszió csak anyag, melynek egy önálló világ felépítését kell szolgálnia, a művészet világát, melynek már csak távoli kapcsolatai vannak a természet illuzórius látszathoz és amelyek felett kizárólag a kor centrális eszméje uralkodik. A XVIII. század realistái épüget hajótörést szenvedtek, mint a XIX. század realistái. Az, hogy időszakonként visszatértek a klasszicizmushoz, abban leli magyarázatát, hogy szükségét érezték egy organizált művészetnek. De mindig elfelejtették, hogy nem lehet egy kor művészetét kialakítani úgy, hogy visszanyulunk más, — halott korok principiumaihoz.

Maga az akadémizmus is bekebelezte a realizmust a legdurvább formájában: a naturalizmusban és áttért az élő és holt lények kitömésére. (Innen a dualizmus, amit a klassziko-naturalista iskola tanításában láthatunk).

Az impresszionisták a végletekig vitték a természetkapcsolatot, szabadjára engedték a szenzibilitásukat és teljesen rábízták magukat. Itt kezdődött a tudatalatti világ korszaka. Cézanne volt az első, aki meglátta a meddő módszerek fogyatékoságát és kijelentette, hogy az impresszionizmusból a „múzeumok művészetéhez hasonló művészetet“ akar csinálni. Meg akarta *organizálni* a szenzibilitást, amelyet az impresszionisták szélsőséges módon kultiváltak, ellentétben az akadémikusokkal, akik egyáltalán nem vettek róla tudomást. De Cézanne csak a színt organizálta meg, a formával szemben tehetetlen volt. Formát alkotni szín segítségével, — ahogy ő akarta — lehetetlen, mert a forma határozza meg a színt, sőt szükség esetén teljesen nélkülözheti is azt. Ezt bizonyítják a régi szobrok, melyeket eredetileg kifestettek. Cézanne műve befejezetlen maradt. Seurat, az első konstruktor, túl korán halt meg. A „fauvok“ nem oldottak meg semmit: megálltak a *formakonstrukciók* elmosódó vázlatánál.

A primitívek óta először a kubisták vették munkába a mű tudatos organizálását a forma által. A szín háttérbe szorul. Ugy látszik, új rend van kialakulóban. És mégis ez a törekvés mintegy elvész a fantasztikus individualizmus útvesztőjében, a meglepő hatások keresésében, a különös és érdekes hatásokban, vagy a dekoratív ornamentikába csúszik át.

Aminek századunkban hiányát érezzük, az nyilván egy irányító eszme, amely megfelel a mai emberiség általános szükségleteinek; ez adná meg művészetünknek az egységes irányzatot, ez vezetné emberibb célok felé, melyek mások lennének, mint a „hatások“, a pszichológiai lökések, amelyeket egyre nagyobb adagokban kell bevenni, mint a mérges szereket. Meg vagyunk mérgezve? Az új tendenciák csak úgy csillapíthatják éhségünket, mint a különböző kábítószeresek? Ezt kell gondolnunk, ha megfigyeljük azt a fejlődést, vagy inkább görcsös rángatózást, amelyen Picasso

---

munka

keresztül megy, aki a művészetet a fantázia paroxizmusáig viszi. Igazi képviselője ő zűrzavaros, bágyadt szkeptikus, cinikus és élvezethajhászó korunknak. Művésze, amely valóban speciális és a nagyság bélyegét viseli legkisebb vonalain is, tényleg úgy hat, mint a kábítószer: pillanatnyi elkápráztatás, szüntelenül az örömök keresése, raffináltság egész a szadizmusig, — sőt még tovább ha lehetséges. Grandiózus dolog ez, de mélyen egészségtelen, dekadens korunk vége. Ez az ember a kétségbeesés Michelangeloja, beérkezése óta mindent és mindenkit irányít. Ez az abszolút destrukció szelleme. Körülötte csupa rom. Példáját a leigázott művészek egész raja követi. A túllicitálás tűzijátéka a fantázia síkján. A korlátlan vakmerőség cégére alatt ezek az emberek tulajdonképpen egyáltalán nem vakmerők: távol attól, hogy meglenne bennük a mester zsenije, a bárgyúságba fakulnak. Egyedül Braque tudott egy szubtilis, bájos művészetet teremteni, hasonlót Chardinhoz, vagy az impresszionistákhoz. A szubtilitásnak ez a keresése elszigeteli vagy teljesen gátolja fejlődésében. Művésze kissé kéj-jellegű, a XVIII. század típusa, de kevésbé „materializált”. A többiek nem tesznek egyebet, mint befejezik korunk bomlását. Az *indivíduálista művészet bomlását*.

Ha hozzáfűzzük, hogy e megnyilvánulásokkal párhuzamosan — amelyeket nem is lehet „iskoláknak” nevezni, — a XIX. század óta felbukkant tendenciák mindegyikének vannak még meggyőződéses követői, fogalmat alkothatunk korunk káoszáról.

Az örvény mélyén kétségbe kellene esnünk, ha nem tünne fel valami remény a láthatáron. Ez a remény az új építészet. Ez valami megfoghatót, racionálisat hoz, ami egy eljövendő kornak megfelel. Hasznos, szép, emberi, principiumaiban mélyen egészséges. A kollektív törekvés ébredésének hatalmas lehetőségeit nyújtja. Hollandiából indult el és elveit elterjesztette az egész világon: ma már mindenütt megtaláljuk, Japánban, Amerikában is. Rengetegen munkálkodnak a fejlődésén, de mégis megtartja tiszta karakterét. *Mert nem felületes esztétikai keresés, hanem mélyen emberi szükségszerűség.* Principiumai lassankint meghódítják a bútorokat, életünk tárgyait és így lassanként *a szellem egységét* teremtik meg. Egyes fantáziabeteg művészek korunkban érthető próbálkozásai ellenére tovább halad a maga útján, mindent kiküszöbölve, amiben nincs meg *a mély emberi szükségletek egységes koncepciója*. Végül is magához fogja vonni a testvér művészeteket is, a festészetet és szobrászatot, új életet lehelve beléjük. *Egészséges és fegyelem-tartó élet lesz ez, amely az új emberiség céljainak megértéséhez fog segíteni és ily módon új művészi kort teremti.*

Mert a művészet oly erős, mint az emberi élet, melyet tükröz és akkor fog új életre kelni, amikor majd az ember, emberhez méltó életet akar élni.

Csáky József

Lélekjelenlét

2185

Átmos bodrogközi föld, sarjadó tavaszi rét, neked én több pagyok átutazó idegennél. Ifjúságom szerelme, édes titkod szívemben őrzöm bármire csavargok az idegen világban. Kék eged óceánján lomhán úsznak a fellegek, vadvizek tükrében mutogatod csodálkozó arcod. Udén kacag a gyöngéden zöldelő lucernás, csillogó harmatos füveken parasztok könnye reszket. Hát kinek drága a végtelen mező? Lapuló bokrokból égbe kíváncsoznak az útszéli fák.

Ó, félelmetes jegenyék hazája! Magasbatörő vágyad mért török meg a Tisza-füzes lágymagjait? Televény szántóföldjeiden szeretem halgatni a lecsapolt nádasok lélegzetét, az alkony remegésében, amikor nincsen titkod és a nádas fölött kék ködök imbolygásában lidérces parasztok árnyai lebegnek. A kövesúton tépett zarándokok vándorlása árvizekkel viaskodó parasztösök rettegéses félelmét idézi. Lidérces lélek-jelenés a végtelenbevezető messzeségben.

Utasok, kik erre jártok, ne feledjétek a lélekben hontalan zarándokok vándorlását. Csak a ferdehomlokú útkaparó álldogál álmosan a kövesúton. Lássátok, homloka elfeküdte ábrázatát, mert ilyen arccal nem születik ember a világra. Mesélik róla, mikor átsegítették az első fűrészfővízen, a bába egy rossz fogással ellapította a homlokát. Szeme most tüzes lidércfény, parázslék. Kétségbeejtő éjszakákon lángallobbantotta egy szektás prédikátor.

Megtört parasztok: Jehová tanúi és ti Ördögűzők! Kiléptetek az anyaszentegyházból és keressétek az igazságot. Találjátok Krisztus országára és legyen számotokra nyugodalmasság a földi élet. Tíétek minden szenvedés, mégis tisztító tűz lángjainál pörkölitek lelketeket. Világégést jóslatok, végítéletet, elhamvad a gonosz, mondják s a tisztult lélek eltelik jóssággal. Kopogtatottok a tanyai házak ablakán, a híveket szólítjátok és ők követnek titeket.

Ó, révetegszemű zarándokok a girbe-gurba kövesúton. Szél borzolja csapzott szakállatokat, szőrös melleketek durva vászoning jedi. Sebzett lábakkal, sebzett lélekkel mért kínozzátok magatokat Tolsztoj megszállottjai a Tiszánál? Szemetek megtört fényét tükrözik a zavaros vadvizek és a távolban a füzes ölelkezik a messzi szántásokkal. Ők is újra kereszteskednek a folyóban. Megtört szomorúfüzek hosszú, selymes hajjal merülnek a habokba, közben a szél metsző fogai közt szenténekeket dúdol. Ti pedig a víz parton fázós szátokat mozgatjátok. Az Alföldön hömpölyög a lomha folyam és utánatok mormolja esőndes imádságtokat.

A nyárfásban

A nyárfás fölött elúszik a hold ezüstösen, hidegen, de a széles mezők fölött nem mozdulnak a vándor csillagok. A szív zakatol szüntelen fájdalommal, kedvesem, alvó szelmesem. Ágyat vetettél a jeges folyó hullámain, elmerültél örökre. A parti homokban keresem lábad nyomát, erre jártunk, mikor utoljára átfogtalak. Remegett a tested a nyárfáserdő szé-

munka

lén. Hová tűnt az édes pillanat, mikor kihallgattuk az éjszaka sejtelmes
suttogását? A bokrokban szerelmes madárcák pihegtek, eltévedt mezei
mad kószált a kukoricásban, elveszett párját kereste egy riadt őzike, —
merre tűntél, életem? Magánosan járom az éjszakát, homlokom a parti
füzekre tapasztom, mégsem enyhül fájdalmam. Elönt a forróság, mely
éget, mint kedvesem emléke. Nedves felhők, nyirkos ágak nem hűsítik
fájdalmam. Szólitlak kedvesem s hívó szavam fuldokol a vízben, mint tá-
voli fény, mely elmerül és felbukkan egy kocsirúdon.

Hintó fut a vízen és a töltés magasan hazatart a földbirtokos. A
tüzséri földeken kóbor ebek és alázatos parasztok jagadják. Csörög a
lánc, a révész a csöndest húzza, a kompon fénylik a szigony, milyen éles
a levegő.

Ezen a tavaszon is megindult a folyó, egy éjszaka — egy nap, a víz
messzi sodorta a jégtáblákat. De kinek kedvesét a folyó elragadta, sápadt
arccal lesi a víz rohanását. Nálunk az elkeseredett emberek kötőfékkal
felkötik magukat a nyárfás erdőben egy száraz ágra. Ha idejében észre-
veszik, a pásztorok levágják őket a kötélről, — van úgy hogy életben
maradnak. De ki halássza partra a vízbe ölt lelkeket? A szerelemgyereket
nem kell rejtegetni már a falu szeme elől. A fiatal anya vízbefojtotta
magzatát, ahogyan a parasztok a zsákbkötött kismaeszkákat vetik a fo-
lyóba. Sír a nyárfás, vinnyog a vízbedobott lélek. Senki nem jön a segít-
ségükre. Kitől kérjem számon a szerelmes lány életét?

Szürke téli reggel lejött a folyóra, csillogott a jég, fehér bőre va-
kítóbban villogott a hold ezüstjénél. Az éjszaka a tanum: kibontott haj-
jal elmerült a habokban. A jégen a léknél hagyta piros keszkenőjét, az-
zal lobogtatom fájdalmam. Később újabb lékeket vágta a halászok és
a falubeli szerelmesek kikerülték a hideg jégtáblákat. Csak az én kedve-
sem tűnt el a kegyetlen télben.

Elolvadt a hó, elvonult a jég, eltűnt minden nyomtalanul erről a
tájról. Csak a fájdalom otthonos itt örökre. A szántásokon kivert ebek
vonítanak a holdra — belesápad a nyárfás és elsusogja az éjszaka titkát.

Andreánzsky István

Arnold Zweig: Lion és Marthe Feuchtwangerhez

Milyen muló az érték a mai időkben, drága Barátok
s mi hányszor kóborolunk a sollni s pullachi réten
akár az árnyak; mégis, jó társak, mosolyra intem a szátok,
hiszen elégikusan sem élhetett így Catallusunk régen.

Földközi tenger ölen ölel át a szürke szél és a hullám
s míg járjuk a sorsot egybekötötten, partról-partra dobálnak.
Nem kell a vers és nem kell a könyv, hogy messze világba kiáltson,
ha megleljük egyszer e Földön a mi régi, drága hazánkat!

Fordította: Havas Endre

Kut

A Képzőművészek Uj Társaságának őszi kiállítása semmi meglepetést nem hozott. Ne értessünk félre. Nem az újszerűség hajszolását, nem az izmosos kísérletezéseket hiányoljuk, inkább csak amiatt panaszkodunk, hogy a kiállítók ismert értékskalája sem a mélységek, sem a magasságok felé nem változott. Ha nem jelentéktelenebbek, mint öt év előtt voltak — nem is jelentősebbek. A fiatalok, tekintet nélkül értékeikre, vagy mind átestek a rendezőség rostáján, vagy elő sem léptek az ismeretlenségből — az idősebbek állják helyüket, de mennyivel örvedetesebb lenne, ha újabb oldalról, újabb árnyalatokkal tudnák megmutatni arcukat. A teremtő lélekben, irány és módszer változtatás nélkül is meg kell lenni a folytonos tartalmi gazdagodásnak és a kifejezési mód újabb és újabb változatainak. A megállás, a csendes elfáradás, a vitorlák bevonása jellemző erre a kiállításra.

Igaz azonban, hogy ez az egyhelyben topogás, fakó meditálás művészetünk minden ágára és a költészetünkre is jellemző. Akik valamely politikai mozgalom érdekszférájába állították művészetüket: titázkodnak és külsőséges szerepet játszanak — akik távol maradtak a politikai szolgálattételtől: úgy látszik, nem tudnak teremtő erejükből az általános hangulat ködei és zavarai fölé emelkedni, látszólagos szabadságukban is, mint az elítéltek öröklődnek az anyagi bajok és szellemi megfélemlítettségek malomkövei között. Így van ez általában s talán igazságtalanságnak is tűnhet a mai légkörben egyesek hiányosságait és tehetetlenségét különösebben felróni, még akkor is, ha ezek az egyesek alkotó egyéniségek. Hovatovább fentartás nélküli tiszteletet érdemelnek mindazok, akik önként nem hajtják meg gerincüket és a szó hétköznapi értelmében nem bocsájtják áruba teremtő képességeiket. Tudomásul vesszük a tényeket, de nem helyeselhetjük azt, aminek a jobbravaló változását óhajtjuk.

A KUT-kiállítás alkalmából elmondtuk a fentieket, de azt is le kell írunk, hogy körülményeink között mégis ez az egyetlen csoportosulás, a jelentős egyéniségeknek olyan együttese, amely törekvéseiben és eredményeiben egyaránt magasan felette áll egyéb művészi alakulatainknak. Minden mellékkörülményre való tekintet nélkül, tagjai között ott vannak a fiatal mesterek legjobbjai, akik nem merültek el a lokális konjunktúraérdekek hínárjaiban, szegénységük és elhatároltságunk ellenére is tartják a kapcsolatokat a nyugati kultúrával. Megbénítottságukban s az ellenkező áramlatokkal szemben is annak a kultúrfolyamatnak az őrzői és művelői, amely bizonyos idők múltán a laikus közönség előtt is ismét hivatva lesz az alkotó szellem reprezentálására.

A katalógus lapjairól elsősorban Berény, Bernáth, Czigány, Czóbel, Egry, Ferenczy Noémi, Kmetty, Perlrott Csaba és Szőnyi nevét kell idejegyeznünk. Valamennyien termésük javát mutatják be anélkül, hogy rontanának eddigi eredményeiken. Sőt kétségtelen, hogy Berény festőibb és kiegyenúlyozottabb lett, mint amilyenek az utóbbi esztendőök tapoga-

---

munka